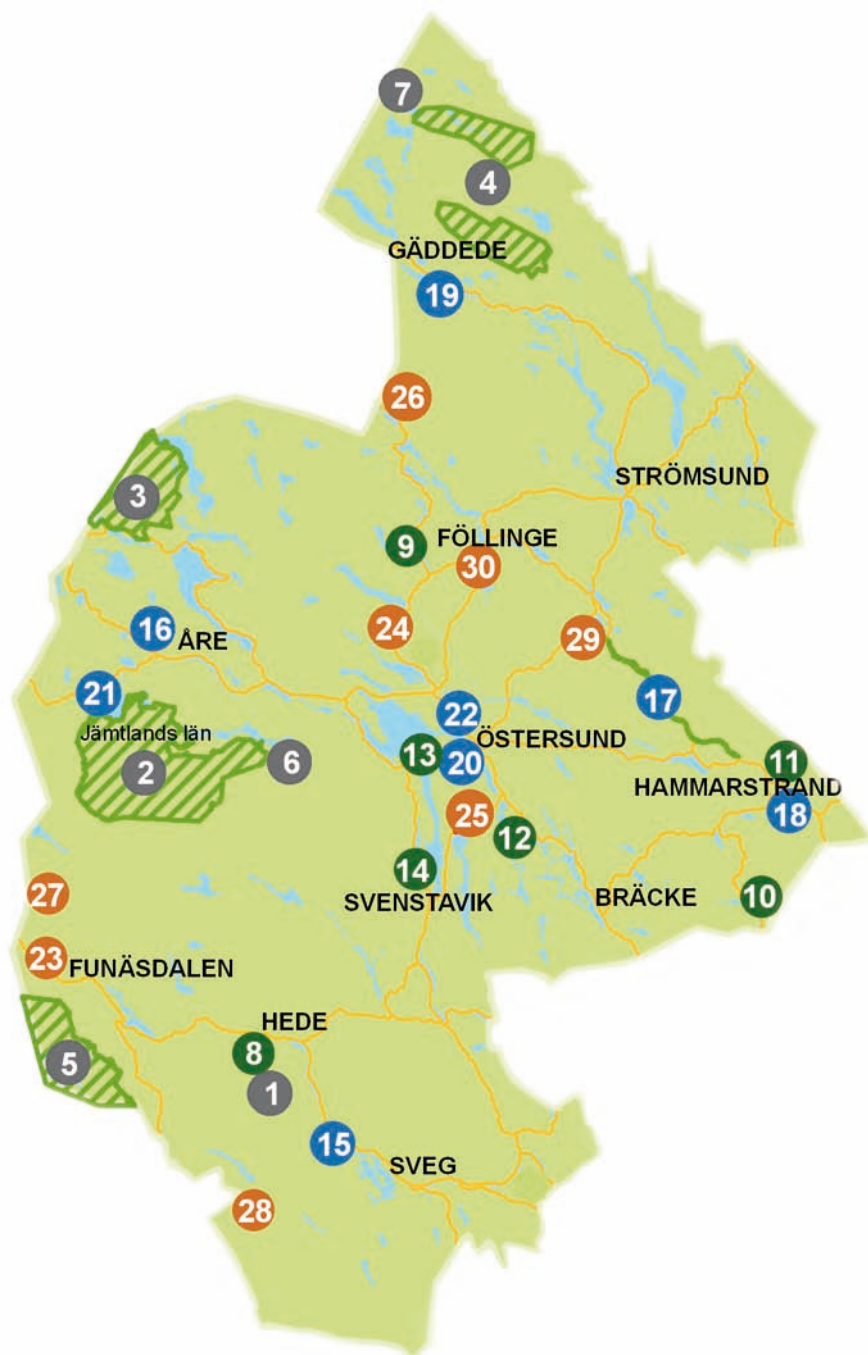

Naturguiden

30 skyddade naturområden i Jämtlands län

Innehåll

	Sidan		
VÄLKOMMEN UT I NATUREN	5	■ FORSANDE VATTEN OCH	
SKYDD AV NATUR OCH ARTER.....	6	STILLA FÅGELSJÖAR.....	42
ALLEMANSRÄTTEN.....	8	15. Linsellborren.....	44
■ FJÄLL OCH FJÄLLNÄRA NATUR	10	16. Tännforsen	46
1. Sånfjället	12	17. Ammerån.....	48
2. Vålådalen	14	18. Döda fallet.....	50
3. Skäckerfjällen.....	16	19. Hällingsåfallet	52
4. Daimadalen & Jougdadalen	18	20. Ändsjön.....	54
5. Rogen	20	21. Ånnsjön	56
6. Järvdalen	22	22. Tysjöarna.....	58
7. Bjurälven & Korallgrottan	24	■ BLOMMANDE PLATSER	60
■ TROLL- OCH SVAMPSKOGAR.....	26	23. Hamrafjället.....	62
8. Hede urskog	28	24. Övre Rise	64
9. Storholmsjö.....	30	25. Kungsnäset.....	66
10. Valletjärnarna.....	32	26. Myhrbodarna.....	68
11. Biltjärns urskog	34	27. Klinken	70
12. Berge urskog	36	28. Lillhärjåbygget	72
13. Andersön.....	38	29. Vackermýren.....	74
14. Hoverberget	40	30. Forsåsen.....	76

CHRISTOFFER BERGMAN

Välkommen ut i naturen!

Hur hittar man bäst till Jämtlands och Härjedalens alla smultronställen? En bra naturguide kan ge hjälp på vägen. Dessutom kan lite extra kunskap om utflyktsmålet göra turen ännu mera lyckad. Låt den här broschyren inspirera dig att pröva ett nytt utflyktsmål! Här finns information och tips om vad som väntar på de olika målen. Är det den rätta platsen för en mysig picknick, för kikare eller för svampkorg? Stövlar eller vandrarkängor? Går det bra att ta med gammelmöster eller till och med barnvagn? Läs broschyren och låt dig inspireras!

Vår natur är en av länets största tillgångar och den finns där för alla att uppleva och ta del av.

Länets värdefullaste natur skyddas som reservat, nationalpark eller Natura 2000-områden. I broschyren presenteras 30 av de mest besöksvärda naturområden länets har att erbjuda. Bland dem finns djupa urskogar, blånande fjäll, strömmande vatten, ängar, hagar och prunkande orkidékärr. En del av dem kan vara svåra att hitta till eller att röra sig i. Andra är lämpliga för dig som har svårt att gå eller har små barn. I denna broschyr kan du få vägledning och tips så att du hittar precis det du söker, oavsett om det är orörd natur och strapatsrika vandringar eller markerade leder, välordnade grillplatser och utedass.

Broschyren bjuder på ett urval av både välkända platser och mer okända pärlor. Det finns förstås många fler områden som är väl värda ett besök, precis som det finns mycket mer att säga om de platser som tas upp i broschyren.

Vill du ha mer information om de områden som beskrivs i broschyren eller om annan skyddad natur i länet så kontakta Länsstyrelsen eller hämta information på lansstyrelsen.se/jamtland/naturvard

Skydd av natur och arter

Naturskydd för områden...

Naturreservat är den vanligaste formen för att skydda naturområden. Det finns cirka 85 reservat i länet. Reservat kan vara till för att bevara värdefulla naturmiljöer, arter eller för att bevara områden för friluftsliv och rekreation. Ofta är reservaten till för att både skydda natur och människors friluftsliv. Vissa reservat är mer anpassade för friluftsliv medan andra i första hand är till för att skydda hotade arter. Det gör att vissa områden inte är lika lämpliga för ett stort besöksstryck. Marken i reservaten kan vara privat eller offentligt ägd. Om marken ska övergå i offentlig ägo så kan markägaren få ersättning för marken. Beslut om naturreservat tas oftast av Länsstyrelsen. För att skydda värdefulla, kulturpräglade landskap finns även möjlighet att bilda kulturreservat.

Nationalpark är den starkaste skyddsformen för ett naturområde. De måste ligga på statligt ägd mark och det är regeringen som fattar beslut om nya nationalparker. Nationalparker ska vara stora orörda områden som representerar svenska landskapstyper eller natursköna unika miljöer som kan ge stora naturupplevelser. I Jämtlands län finns en nationalpark, Sånfjället.

Natura 2000 är ett annat begrepp som man kan stöta på när det pratas om naturskydd. Det är ett nätverk av de mest värdefulla naturområdena sett ur ett europeiskt perspektiv. Ett område kan vara Natura 2000-område utan att vara reservat. Varje EU-land ansvarar för att skydda och vårda sina Natura 2000-områden. I Jämtland finns drygt två hundra Natura 2000-områden varav de flesta också är reservat.

Tänk på att det ofta finns särskilda regler för vad som är tillåtet att göra eller inte göra i skyddade naturområden. Allemansrätten kan vara begränsad. Reglerna hittar du på skyltar i de olika områdena eller på Länsstyrelsens hemsida.

...och arter

Om det behövs extra skydd för en art så kan ett djur- eller växtskyddsområde upprättas av Länsstyrelsen eller kommunen. Den vanligaste formen av djurskyddsområden är fågelskyddsområden. Det kan till exempel vara förbjudet att vistas i sådana områden under häcknings-tid. Däremot går det ofta bra att se fåglarna om man håller sig på lite håll, exempelvis från fågeltorn utanför området.

Fridlysning är ett annat sätt att skydda enskilda arter. I Jämtlands län finns det cirka 70 olika fridlysta växter eller djur. Det finns olika grader av fridlysning. I Jämtlands län är det till exempel inte tillåtet att plocka eller gräva upp blåsippor och gullivor för försäljning men det går bra att plocka en bukett till sig själv.

Förutom de arter som man får jaga under delar av året så är alla vilda fåglar och däggdjur fredade. Det gäller till exempel fladdermöss, igelkottar, hasselmöss och småfåglar. Man får aldrig utan tillstånd fånga, skada eller döda dessa djur. För andra djur finns inget generellt skydd men många arter är fridlysta. Det gäller till exempel grodor, ödlor, ormar och en del sällsynta fjärilar.

På Länsstyrelsens hemsida finns mer information om fridlysta arter i Jämtlands län.

CHRISTOFFER BERGMAN

Allemansrätten

Allas rätt

Alla är välkomna ut i naturen, men man måste också visa hänsyn och varsamhet – mot djur och natur, markägare och andra besökare. Tack vare allemansrätten kan du röra dig nästan överallt i naturen, så länge du inte stör eller förstör. I nationalparker och reservat gäller allt som oftast särskilda regler som begränsar allemansrätten. Vid varje område finns skyltar där du kan läsa vad som gäller just där. Kanske du inte får elda eller ha med dig okopplad hund.

Vandra, cykla, rida, åka skidor

Du kan gå eller åka skidor nästan överallt i naturen. Du får passera över stängsel, genom inhägnad betesmark och liknande om du inte skadar stängslet eller stör boskapen. Stäng grindar efter dig så att djuren inte kommer lösa. Enskilda vägar kan vara förbjudna för motorfordon, däremot får du alltid gå, cykla eller rida på vägen om du visar hänsyn och inte skadar vägen. Du får rida fritt i naturen, men med tanke på risken för markskador är det viktigt att noga välja väg och undvika mjuka marker som lätt kan skadas. Allemansrätten gäller inte på tomtmark eller planteringar.

Plocka bär och blommor

Du får fritt plocka blommor, bär och svamp, men vissa växter och svampar är fridlysta. De får man inte plocka. Särskilda regler kan dessutom gälla i nationalparker och naturreservat. Det är inte tillåtet att fälla träd eller att

bryta kvistar på annans mark. I allemansrätten ingår inte heller att gräva upp växter eller att samla in stora mängder lavar eller mossor.

Hund i naturen

Under 1 mars till 20 augusti måste du hålla din hund under extra stor uppsikt när ni är ute i naturen. Det betyder i de allra flesta fall att hundar ska vara kopplade. Även annan tid på året måste hunden hållas under sådan tillsyn att den hindras från att förfölja vilt. I alla nationalparker och i många naturreservat gäller absolut kopplingstvång året om. På renbetesfjäll gäller också alltid koppeltvång, utom under jakt eller för hundar som används i renskötseln.

Elda och tälta

Du får göra upp eld i naturen men det är viktigt att välja en plats för elden där det inte är risk att den sprider sig eller skadar mark och vegetation. Du får ta nedfallna kotrar och löst liggande pinnar och grenar på marken som bränsle till elden men det är inte tillåtet att hugga ner träd eller buskar, eller att ta ris, grenar eller näver från levande träd. I de flesta naturreservaten i länet är det bara tillåtet att göra upp eld på iordningsställda platser.

Du får tälta något enstaka dygn på samma plats, men tänk på att inte störa markägaren eller skada naturen. Det är viktigt att välja en tältplats avlägset från boningshus. Välj också att slå upp tältet på tålig mark och inte i betesmark, odlad mark eller planteringar.

Fjäll och fjällnära natur

Fjällvärlden är så mycket mer än kalfjäll och höga toppar, topturer och steniga sluttningar. I de fjällnära skogarna och längs vattendragen är det grönt och lummigt. Här finns täta fjällbjörkskogar med spår av både gammal och ny renskötselkultur. Är man uppmärksam kan man se spåren efter eldstäder, mjölkgorpar eller stenringar som talar om att det stått en kåta i gläntan i skogen. Det finns också fjällnära fäbodan och fjälljordbruk. I skogen hittar du svamp och bär och de fjällnära vattnen bjuder ofta på både ett fantastiskt fiske och ett rikt fågelliv. Rör man sig tyst och försiktigt i fjällen finns chans att se både björn, lo, järv och fjällräv. Under vissa år är chansen god att träffa på fjälllämmel. Det är en så kallad endemisk art, som bara finns i Skandinavien. Både fjällräv och olika rovfåglar, som fjällabb och fjälluggla, är beroende av lämmelåren. Många andra fåglar häckar på de vidsträckta fjällhedarna och du kan bland annat stöta på ripor, stenskvätta och fjällpipare. Det vanligaste större djur du möter på fjällturen är ändå renen. Samerna bedriver

renskötsel i stora delar av länet. Visa dem och deras djur hänsyn. Renarna är särskilt känsliga under kalvningstiden i april-maj och vid förflyttningar för märkning eller slakt.

Vår fjällkedja är gammal och nersliten av tidens tand. Många av de jämtländska fjällen har en mjuk och flack profil. Sådana fjäll kallas för vålar, eller valar. Namn som Vålådalen, Björnvålen och Sätervålen antyder fjäll utan egentliga toppar.

I fjällen finns vidsträckta områden där du inte hör skoterljud eller ser andra människor på flera dagar men också välordnade platser med stugor och vältrampade leder. Vålådalen-Sylarna-Helagsfjällen är ett av de mest kända och besöksvänliga fjällområdena i länet, med sina välbesökta leder och fjällstationer. Det finns andra fjällområden som lämpar sig bättre för den som vill ha fjället helt för sig själv. Några av länets skyddade fjälltrakter presenteras i broschyren. Andra fantastiska områden är Svenskådalen, Hotagen och Oviksfjällen.

LARS-GUNNAR WAGENIUS

KENNETH JOHANSSON

■ Sånfjället

Om man vill spana efter björn en solig höstdag så är Sånfjället platsen att åka till. Länets enda nationalpark inrättades 1909 bland annat för att skydda björnen och är nu ett av landets mest björntäta områden. En uppmärksam vandrare kan se spår i form av spillning eller sönderrivna myrstackar i skogen runt fjället och har man tur så kan man få se en björn på bärjakt i sluttningarna vid Medstöten eller Korpflyet.

Sånfjällets välkända profil syns på långt håll. Men man behöver inte klättra upp på fjället för att njuta av naturen

här! Gammelgranskogen och de flacka tallhedarna kring fjällets fot är vackra och spännande att vandra eller åka skidor i. På sluttningarna klänger sig granar, tallar och fjällbjörkar fast. Över 900 meters höjd är det kalfjäll och bergssidorna är karga och steniga.

Förutom björn så finns här också bland annat järv och lodjur. De är skygga och svåra att se, men spåren i nysnön berättar sitt tydliga språk. Högt över fjället svävar kungsörn och fjällvråk och nere i skogen kan man skrämman upp både lavskrika, tjäder och älg.

KRISTOFFER SIVERTSSON

Under fåbodnäringens storhetstid, på slutet av 1800-talet, fanns det ett flera fåbodnar runt fjället. Idag finns bara en aktiv fåbodvall kvar, Nyvallen. Här betar djuren fortfarande fritt i fjällskogen och ängarna slås.

Sommartid kan du besöka Nyvallen fåbod och få en inblick i fåbodlivet. Vill du se björn är chansen störst sent i september när bären mognat. I nationalparken finns flera sommar- och vinterleder. De flesta utgår från Nyvallen och Nysäterna och gör dem till naturliga startpunkter. På dessa platser finns handikappanpassade rastplatser och information om parken. Mest information om Sänfjället hittar man vid Nyvallen. Där finns en handikappanpassad utställning om nationalparken som är öppen sommartid.

VÄGEN HIT: Det finns flera sätt att ta sig in i nationalparken. Sommartid tar man sig enklast in via Nyvallen eller Nysäterna. Från väg 84, vid Hede Viken, följer man skyltarna mot Sänfjället. För att komma till Nysäterna kör man söderut från Hede mot Råndalen. Man kan också ta sig in i parken söderifrån, via Linsell och komma in till Dalsvallen. Till rastplatsen i Valmen kommer man sommartid på en grusväg från Hede Viken. **SKYDD:** Nationalpark, naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 104 km²

KRISTOFFER BERGMAN

■ Vålådalen

Vålådalsfjällen är utan tvekan det mest välkända och välbesökta fjällområdet i länet. Det är inte så konstigt. Här finns storslagna fjällvyer tillgängligt för nästan alla. För den som inte är så äventyrligt lagd finns möjlighet att bo och äta gott i närheten av fjällen och ta kortare dagsturer. Vill man gå lite längre utan att släpa med sig tält och sovsäck finns flera stugor på bekvämt dagsetapp-avstånd, både inom och utanför själva reservatet. Helags, Gåsen, Sylarna och Blåhammarn är några välbekanta namn och välkomna viloplatser för trötta fjällvandrare. Flera norska fjällstugor är också inom räckhåll från Vålådalen. Man kan också gå utanför turiststråken och tälta vid en enslig fjällsjö.

Det finns både djupa granskogar och gles fjällbjörkskog inom reservatet. I dalgångarna växer frodig fjällbjörkskog där växter som torta, kvanne och nordisk stormhatt når vandraren långt upp på låren. Det finns djupa barrskogar i Rekdalen och Rulldalen. Även om skogen ser orörd ut så finns spår efter att människor bott och levt här. Här finns fornlämningar från både sten- och bronsålder. Fjällbönder och samer har också satt sina spår. Vålådalen är fortfarande åretruntmarker för renbete

CHRISTOFFER BERGMAN

så tänk på att visa hänsyn för samerna och deras djur.

Fjällen genomkorsas av mäktiga dalgångar som skapar u-formade »dörrar« genom landskapet. Lunndörren är ett exempel där vandrare och rendrivande samer kan ta sig fram i lågt terräng i stället för att bestiga fjällsidorna. Fördelen med att hålla sig på högre mark är att det är torrt och inte lika frodig växtlighet. Dvärgbjörk och kråkbär breder ut sig över den steniga marken och man kan ta sig fram snabbt och lätt. Går man nere i dalarna måste man ta sig förbi både myrar och ringlande bäckar.

I Vålådalen finns en fantastisk blomsterprakt, allt från de lågt liggande skogarna och myrarna till de karga fjällsluttningarna högt ovanför trädgränsen. Vandraren kan bland annat njuta av fjällsippa, lappljung, Kung Karls spira, purpurbräcka och tätört. På hösten bjuder myrarna också på solvarma hjortron.

Av de djur som finns här märks kanske renen mest. Tänk på att visa hänsyn mot dem och deras ägare. Det är ganska ont om andra däggdjur på fjället, men det finns flera fjällrävslyor inom reservatet och har man tur kan man få se någon av de rävar som bor här. Det är ganska gott om olika fjällfåglar och bli inte förvånad om du skrämmer upp tryckande ripor eller fjällpipare på ägg. Försök att snabbt avlägsna dig om du kommit nära en lya eller ett fågelbo så att djuren inte blir skrämda.

Reservatet genomkorsas av ett stort antal sommar- och vinterleder. Lämpliga utgångspunkter både sommar- och vintertid är Storulvån och Vålådalen. I Vålådalen finns också Vålådalens naturum där du hittar information om området, kan få tips om utflyktsmål och följa med på guidade turer. För mer information se www.naturum.jamtland.se.

CHRISTOFFER BERGMAN

FJÄLLRÄV, EMMA BERGMAN

VÄGEN HIT: Till Vålådalen och Storulvån kan du ta dig med bil eller genom att kombinera tåg, buss och taxi. Söderifrån kan du ta dig in i reservatet från bland annat Ljungdalen, dit du kommer med bil eller buss.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 1175 km²

LISA TENNING

■ Skäckerfjällen

På gränsen till Norge, omgärdat av sjöarna Anjan, Torrön och Kallsjön, ligger Skäckerfjällen. Fjällen är inte så höga men bjuder ändå på en imponerande och taggig siluett som syns lång väg. Det är inte för inte som området ibland kallas för »Lilla Sarek«. Här är långt mellan besökarna och man kan vandra

i dagar utan att träffa på någon annan människa. Här finns både urskog, myrar och kalfjäll. Storslagen fjällnära vildmark när den är som bäst! Korta dagsturer kan bytas ut mot längre vandringar eller skidturer i orörd terräng. Här är härligt att vandra, åka skidor, jaga, plocka bär eller svamp.

Rakt igenom Skäckerfjällen rinner Rutsälven. I botten av en djup dalgång, Rutsdalen, vindlar älven fram genom myrar och barrskog. Söder om Rutsdalen ligger Manshögarna med flera höga toppar som måste forceras om man vill ta sig till eller från Anjan. Kommer man söderifrån kan man följa en

ANDERS BENGTSSON

led norrut från Baksjön och nå bland annat Strydalen, Sockertoppen och Anjeskutan. I den mer låglänta terräng-

en finns sjöar och tjärnar där man kan fiska efter röding och öring. I Strådalen, i sydväst, finns ett område med myrar och frodiga granskogar nära trädgränsen. Skogen är gammal och urskogsläk och kan vid första anblicken tyckas orörd av människor. Tittar man noga kan man se spår efter den samiska kulturen bland annat i form av förfallna kåtor och kåtatomter. Till Strådalen kommer man via en led från Anjan till Mansjön och sedan rakt västerut. Det finns också ett parti med urskogsartad barrskog kring Lågsjön, i nordost. Här breder en småkuperad plåt ut sig med omväxlande tall- och granskog. På myrarna i hela reservatet kan man stöta på orkidéer och hjortron och i skogen finns blåbär och kantareller.

Vid sjön Äsingen ligger gården Sandnässet, en före detta fjällägenhet. Det är arrendegårdar med småskaligt levande fjälljordbruk på renbetesfjäll. Den ofta småskaliga och traditionella markanvändningen har skapat stora natur- och kulturvärden på fjällägenheterna.

Två viktiga utgångspunkter för lederna är turistanläggningarna Anjan i söder och Kolåsen i sydöst. Från det senare hållet är vägen dock bommad och man får gå, cykla eller paddla in i reservatet. Inom hela området råder skoterförbud och här finns inga skoterleder. Hela området är åretruntmark för renbete, tänk på att visa hänsyn.

TAIGA NATURE & PHOTO

VÄGEN HIT: Sväng av E14 i Järpen och följ väg 336 mot Kallsedet. I Kallsedet kan du antingen ta till höger och fortsätta till Kolåsen, eller fortsätta rakt fram till Anjan.
SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 467 km²

■ Daimadalen och Jougdadalen

Daimadalen är en tre mil lång skogsbeklädd fjälldalgång från Ankarvattnet nästan ända fram till Saxån. Skogen är lågvuxen fjällbjörkskog med inslag av gran. På den norra sidan av dalen ligger de båda nedlagda fjällägenheterna Daima och Värjaren. Skogen i närheten av gårdarna har använts för ved och virke för husbehov men i övrigt har skogen i dalgången varit helt förskonad

från skogsbruk. I botten av dalgången rinner Lejarälven västerut via sjöarna Värjaren och Lejaren. Övre och Nedre Daimasjön däremot mynnar i Daimaån som rinner österut mot Saxån. I dalen är terrängen omväxlande myrmark och fastmark. Fjällen runt omkring är ganska låga och om man inte följer de markerade leder som finns i området kan det vara idé att hålla sig en bit upp på

sluttningarna där vegetationen inte är lika svårforcerad.

Strax söder om Daimadalen sträcker Jougdadalen ut sig i sin fulla prakt. Dalgången bjuder på storslagen vildmark, orörd skog och öde fjäll. Reservatet omfattar hela dalgången mellan Jerikklumpen och Klumpvattnet. Genom dalen rinner Jougdån och flera sjöar ligger som ett pärlband efter varandra. I dalgången går flera leder, bland annat förbi den numera nedlagda fjällägenheten Jougdaberg. Vid sjöarna ligger också de gamla bosättningarna Flyberg och Tjärnback. De omgivande fjällen är inte så höga men om man följer leden nere i botten av dalgången är de ändå en mäktig syn. I den urskogsliknande skogen hittar hackspettar, tjäder, orre och olika rovfåglar fina boträd. Om man har turen med sig kan man se spår efter lodjur eller järv eller se uttern leka i vattnet.

Större delen av området ligger på renbetesfjäll och här bedrivs aktiv renskötsel. Hela området präglas av samiskt liv och arbete. På södra sidan av sjön Värjaren, vid bäcken Uretjukke, finns en gammal samisk boplatz med bland annat kåtaplatser från vikingatid.

J-O ANDERSSON

Genom båda reservaten finns vandringsleder, skidleder och skoterleder. Sommartid kan du också ta dig fram i Jougdadalen med kanot. Vintertid är Jougddån och sjöarna i dalen omtäckta fiskevatten bland annat för skoterburna isfiskare. Det finns inga övernattningsstugor i något av områdena. I Gäddede finns ett Naturum med information om traktens geologi, flora, fauna och kulturhistoria, samt tips om utflyktsmål och vandringsleder. I samma lokaler finns turistföreningen Frostviksfjäll.

VÄGEN HIT: Till Daimadalen tar du dig västerifrån via Stora Blåsjön och Ankarede. Kommer du österifrån är byn Borgafjäll en lämplig startplats. Du kan också komma in i Daimadalen söderifrån via Härbergsdalen. För att komma till Jougdadalen tar du vägen mot Trångmon och Risede, halvvägs mellan Strömsund och Gäddede. Från Hovde kan du vandra mot Flyberg i reservatets södra del eller fortsätta till Blomhöjden och gå in via Jougdaberg.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 316 km² (Jougdadalen), 284 km² (Daimadalen)

LISA TENNING

J-O ANDERSSON

GUNNAR JACOBSSON

VARGLAV. MARIE BRUNSELL

■ Rogen

Rogen är som en labyrint av sjöar, uddar, holmar och öar. Hundratals sjöar och vattendrag delar upp marken i otaliga vindlingar och landtungor. Blockig terräng och vatten gör det svårt att ta sig fram, men det finns några vandringsleder. Vill man ta sig längre in i vildmarken så är det kanot som gäller, även om man måste vara beredd att bära den ibland. Vintertid är det kanske lättare att njuta av Rogen. Då kan man skida på isarna och ta sig långt in i vildmarken. Det finns också ett par skoterleder och det är tillåtet att köra skoter på en del av isarna.

Rogens landskap formades av inlandsisen, då grus och sten skrapades ihop till långa åsar och sedan lämnades när isen smälte. Fjällen i området är låga och flacka och istället för att bjuda på stora höjdskillnader och spektakulära toppar karaktäriseras Rogen av sina långa vindlande grusåsar. Otaliga åsformationer varvas med låga sänkor och mjukt formade låglandsfjäll.

Morängruset och den tunna jordmånen gör att det är svårt för många växter att klara sig här. Det finns stora ytor där det inte växer någonting alls, men också delar med blåbär, lingon,

kråkris, ljung och renlav. Det vanligaste trädet i Rogenområdet är tallen. Många är låga och vindpinade men står trots den karga miljön ofta i flera hundra år innan de dör. Även efter döden är de ståndaktiga och kan stå kvar som torrakor i flera sekler. De uråldriga träden bjuder på fina växtplatser för den sällsynta varglaven som lyser neongul på de gråa stammarna.

Många djur trivs i den ostörda natur som Rogen erbjuder. Här finns björn, järv och lo. Utter förekommer och man kan få se både kungsörn, fjällvråk och jaktfalk. De mest kända djuren i området är kanske myskoxarna som brukar hålla till här på vintrarna. Tänk bara på att varje myskoxe har ett privat djurskyddsområde omkring sig och man får inte gå närmare än hundra meter. I Rogens vatten gömmer sig röding, öring, harr och sik och området är populärt bland fritidsfiskare. Man kan tänka sig att fisket var viktigt även för de första människorna som bosatte sig här. Rogen var bebott redan på stenåldern och

TAGA NATURE & PHOTO

här finns många olika typer av kultur-lämningar, bland annat fångstgropssystem, stenåldersboplatser, hällmålningar, gravar och samevisten.

På Fiskecentrum i Tännäs kan du få mer information om reservatet, stugor och kanotuthyrning samt även lösa fiskekort, se www.tannasfiskecentrum.se. Svenska turistföreningen har två övernattningsstugor inom området, Rogenstugan och Skedbrostugan. Det finns vissa begränsningar i allemansrätten i området. Mellan 20 april och 31 maj får hund bara medföras längs vinterled. Som alltid inom renbetesfjäll råder

koppeltvång. Man får bara göra upp eld på anvisad plats och man får inte använda torrakor eller levande träd till

ved. Två samebyar bedriver renskötsel i området under större delen av året så tänk på att visa hänsyn.

VÄGEN HIT: Från Tännäs i Härjedalen kör du söderut cirka två mil till Käring-sjövallen. Där finns parkering och en informationstavla som visar hur du kan komma vidare in i reservatet. Observera att området är likt en labyrint, så ta med karta, kompass och vidta andra försiktighetsåtgärder vid vandringar utanför leder.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 500 km²

■ Järvdalen

Järvdalen är ett fjällnära reservat med djupa skogar som gränsar till kalfjällen runt omkring. Området ligger mellan Håckervalen och Sällsjöfjället söder om Håckrenmagasinet. I de östra delarna, längs raviner och svackor bjuder den gamla granskogen på en trolsk vandring under lavklädda träd och över omkullfallna, mossiga lågor. Mitt i gammelskogen finns en djup bäckravין som heter just Järvdalen. Kanske har någon sett en förbipasserande järv här och så fick ravinen sitt namn. Insprängda i granskogen finns flera små tjärnar, bäckar och mindre vattenfall. På de mossiga gamla asparna i området kan man hitta den sällsynta läderlappslaven och på de gamla granlågorna växer ostticka. En brun, sammetsmjuk ticka som vill ha orörd gammal skog för att

trivas är hartickan. Här finns den på döda stammar och stubbar. Här finns också hotade djur, bland annat lodjur och järv. I gamla myrstackar kan man se spår efter övervintrande björnar.

De västra delarna av reservatet domineras av karga hållmarker. Här växer gammal tallskog på torra lavklädda klipphöllar och det är tydligt att området har präglats av otaliga skogsbränder. Det är nu länge sedan något skogsbruk bedrevs i reservatet och de stubbar man ser är gamla och mossbevuxna. Från klippor och höllar kan man på flera ställen få en fin utsikt över skog och fjäll.

Hela reservatet passar både för lite längre dagsturer och för vandringar med övernattniing i tält. Det är riktig vildmark och bitvis krävande vandring och svårt att ta sig fram. Det finns flera sommarleder och skoterleder genom reservatet. Efter vandringen genom barrskogen når man den ljusare fjällbjörkskogen och ännu längre upp väntar kalfjället.

Järvdalen är åretruntmark för renbete och hela området är präglad av samer och renskötsel. Här finns allt ifrån lämningar efter den tidigaste fångstkulturen till anläggningar för renskötseln idag.

CHRISTOFFER BERGMAN

CHRISTOFFER BERGMAN

Reservatet ligger till största delen inom skoterförbudsområde men det finns två skoterleder som går från Spjätten genom reservatet till Hovde respektive Hosjöbottnarna. Om man vill vandra så går det en fin led från Spjätten till Hosjöbottnarna och flera leder som utgår från vägen mot Fångåmon, söder om Håckrenmagasinet kring Fjällviken. Från Mårdsundsbodarna kan man ta sig på en stig fram till reservatet men sedan är det karta och kompass som gäller – ingen led från detta håll.

VÄGEN HIT: Kör E 14 till Mörsil och sedan söderut mot Sällsjö. Om man kör förbi Strömvallen och Håckrenlägret kan man komma in i reservatet från några olika håll.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 2 023 hektar

CHRISTOFFER BERGMAN

■ Bjurälven och Korallgrottan

Jämtlands kalkrika berggrund påverkar naturen på många sätt. Ett väldigt påtagligt resultat är det så kallade karstlandskapet som finns i Bjurälvens dalgång. Överallt ser man spår av vattnets underjordiska aktiviteter! Regn och vatten är svagt surt och fräter sönder kalkstenen. Under årtusenden har regn och markvatten runnit ner i små sprickor och hål och vidare ner i underjorden. Små rännilar har slagits samman och skapat underjordiska bäckar och älvar som forsat fram och urholkat berget. Med tiden bildas hela flervåningssystem i takt med att vattnet tvingar sig nedåt. De övre delarna blir efterhand vattenfria. Så är det i Korallgrottan, där man kan ta sig fram torrskodd i de övre

gångarna. Med sex kilometer kartlagda gångar är det Sveriges längsta grotta! I grottan ser man tydligt hur vattnet har format berget. Här finns bland annat så kallade stalaktiter som bildas när vatten droppar från taket i grottan. Vissa av dem ser ut som koraller, därav grottans namn. Här finns också tunna draperier av sten i taket, så kallat grottbacón!

I Bjurälvens naturreservat möts man av ett dramatiskt landskap med bubblande vatten, djupa sjöar, branta sluttningar och fantasifullt formade stenar och klippor. Sommartid går vandringen genom vackert blommade sluttningar. Bjurälven arbetar sig sakta men säkert ner i kalkberggrunden. Ibland rinner

den helt underjordiskt, i trånga vattenfyllda gångar strax under marken. Så är det bland annat i Blinda dalen. Motsatsen kan man uppleva i Dolin-sjön, där vatten i stället strömmar upp ur underjorden ur så kallade sifoner. På andra platser märks de underjordiska vattenflödena genom att marken har kollapsat och bildat så kallade doliner. Det är ställen där underjordiska grottor kollapsat och gjort att markytan har sjunkit ner och bildat djupa kraterliknande gropar.

Det krävs några kilometers vandring på markerade leder för att nå både Karstområdet vid Bjurälven och själva Korallgrottan. För att ta sig in

EVA NÄSMAN

KRISTOFFER SVERTSSON

i Bjurälvens naturreservat går man först tre kilometer till en raststuga, sedan ytterligare tre kilometer för att nå till själva karstområdet. Till Korallgrottan är det tre kilometer att gå. Markerad led utgår från parkeringsplatsen. Själva ingången till grottan är låst och om man vill se den på nära håll så kan man boka en guidad tur med guidecentret Vilseledaren hos Rid i Jorm eller Frostvikens turistbyrå.

VÄGEN HIT: Längs Vildmarksvägen, några kilometer norr om Ankarvattnet, är det skyltat mot Bjurälven. Där vägen tar slut, vid gården Leipikvattnet, finns parkeringsplats, rastplats och dass. Här finns informationsskyltar om reservatet och skyltade leder in i området. Korallgrottan ligger mellan Stora Blåsjön och Ankarvattnet i norra Jämtland. Parkera bilen på parkeringsplatsen vid vägen, intill Leipikälven.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 25,6 km² (Korallgrottan), 23 km² (Bjurälven)

TOMMY ANDERSSON

TOMMY ANDERSSON

Troll- och svampskogar

I gammelskogen är det skräpigt! Det står och ligger döda och halvdöda träd, rotvältor, grenar och stammar huller om buller på marken.

I riktigt gamla skogar som fått vara i fred från storskaliga avverkningar finns massor med växter och djur. Det som gör att så många arter trivs i gammelskogen är att här finns träd i alla åldrar, från flerhundraåriga jättar till små plantor. Stormar eller sjukdom faller vissa träd och i deras ställe bildas solbelysta gläntor där nya plantor kan få plats. De kan ha stått och väntat i många år men när de äntligen får möjlighet så skjuter de fart upp mot ljuset! Att träden ständigt avlöser varandra gör att det finns gott om döda eller döende träd i skogen. På marken finns så kallade lågor, döda träd som ligger och blir allt mjukare och allt mer dolda i mossan.

Den gamla tallskogen är en ljusare plats än granskogen. I naturligt tillstånd så brinner det ofta i tallskogar men många tallar, särskilt de gamla tjockbarkade träden, överlever. Efter bränderna kan frön från de överlevande träden gro tack vare att branden frigör näring och minskar konkurrens från andra träd, ris och mossor. Många insekter och svampar är beroende av bränd ved för att överleva och det finns växter som bara kan gro på mark

som värmts upp av elden. I en gammal tallskog finns gott om stående döda träd, så kallade torrakor. Tack vare bränderna blir torrakorna tjärimpregnerade och kan stå i många hundra år.

Många djur- och växtarter är beroende av de mängder död ved som finns i våra gammelskogar. Olika mossor, insekter och svampar trivs på de grova gränslågorna och många sällsynta lavar lever på gamla solbelysta torrakor. Äldre träd kan vara draperade med olika hänglavar och andra lavar trivs på de skrovliga stammarna. I skuggan under de gamla träden gömmer sig den mytomspunna nornan och den bleka skogsfrun. Hackspettar finner både mat och boplatser i gamla träd som myllrar av larver och insekter. De bohål som de lämnar efter sig kan olika ugglor eller mindre däggdjur ta över och använda som bon. I yngre, planterade, jämnåriga skogar saknas ofta grova grenar eller stammar. Det gör att stora skogsfåglar som tjäder och slaguggla har svårt att hitta bra sov- eller boplatser.

De skogsreservat som är med i broschyren är bara ett litet urval av de besöksvärda skyddade skogar som finns att upptäcka i länet. Andra exempel är Bollsberget, Blektjärn och Högåsen.

FOTO: LÄNSSTYRELSEN JÄMTLANDS LÄN

■ Hede urskog

Hede urskog ligger på Sånfjällets nord-sluttning nära Hede. Det är lätt att ta sig hit och det är ganska lätt att ta sig fram i skogen. Skogen har varit fredad sedan 1909 och här finns inga stubbar eller andra tecken på att skogsbruk har bedrivits. Här finns riktigt gamla träd, och alla äldre tallar bär spår av en eller flera bränder. Den västra delen av reservatet är torr och ganska blockig och stenig. Den domineras helt av gammal tallskog. Det är här man hittar de riktiga gamlingarna bland träden i reservatet. Faktum är att den av skogsbruk opå-

verkade miljön, de gamla träden och mängden med gammal död ved gör att området saknar motsvarighet i länet. Hede urskog är kanske något av det mest urskogslika vi har i länet. Många hotade arter av djur och växter trivs här, bland annat många som är beroende av skogsbränder för att överleva. Den storporiga brandticken och urskogsporingen är bara några av de sällsynta svampar som finns här.

I de fuktigare delarna, i öster, finns det delar med gammal granskog. Här finns också en del äldre tallar, både

CLAES AHLSTRÖM

levande och döda, och gott om döende och döda granar i varierande dimensioner och olika stadier av nedbrytning. Här finns rikligt med äldre granar, många som är upp emot 250 år gamla. Eftersom här finns så många äldre träd är det troligt att de här delarna av reservatet inte berördes av den senaste branden. I tallskogen är det annorlunda. Här får besökaren verkligen uppleva den brända urskogens karaktär. Torra tallskogar är områden som under naturliga förhållanden formas av återkommande bränder. Så har det också varit i Hede urskog. Tallskogen här har drabbats av i medeltal en brand vart hundra år. De äldsta träden är mellan 400 och 500 år gamla och har överlevt flera bränder. När de slutligen dör kommer de ändå att finnas kvar i skogen ytterligare hundratals år som torrakor och lågor. Solbelysta torrakor är populära tillhåll för både hackspettar och ovanliga lavar.

GÖRAN ERIKSSON

Nu är det hela 170 år sedan den senaste branden och med tanke på områdets historia kan man tycka att det börjar bli dags igen. Helt fel vore det kanske inte, om tallskogen skulle hem-sökas av brand igen. Utan bränder så kommer arter som är bundna till tall och till bränder så småningom försvinna.

Bilvägen når ända fram till reservatsgränsen och vid parkeringen finns en rastplats och ett torrdass. Genom reservatet går en knappt två kilometer lång stig.

VÄGEN HIT: Från Hede kör du söderut mot Råndalen. Efter cirka 10 km är det skyltat till vänster. Det är inte långt till de andra reservaten Storåsen, Brovallvålen eller till Sånfjällets nationalpark.

SKYDD: Naturreservat.

STORLEK: 0,15 km²

SPILLKRÅKA. GEORG NYSTRAND

OSTTICKA. PAR HEDBERG

■ Storholmsjö

Storholmsjö naturreservat består till största delen av skog. Men här finns också annat att titta på! Bland annat finns här två stycken välbevarade fåbodmiljöer och en fin så kallad blekesjö.

Tre fjärdedelar av reservatet består av 120–140 år gammal granskog men det finns träd som är äldre än så. Att många döda eller döende träd får

ligga kvar i skogen gör att flera hotade arter av lavar och vedlevande svampar trivs här. Många av granarna är prydda med gröna och gråa skägg av hänglav. Sällsynta lavar som växer här är bland annat brunpudrad nållav och vitpudrad svartspik. Bland de exklusiva svampar som lever på granlågorna i skogen finns olika tickor och så kallade skinnsvampar. Ostticka, stjärntagging,

violmussling, doftticka, doftskinn och gammelgranskål är några av de fantastiska namnen.

Området är präglad av fåbodbruk. Myrmarkerna i området har använts som slåttermarker i långa tider och djuren betade i skogen. Holmbodarna tillkom under sista halvan av 1800-talet, Själderbodarna fanns redan hundra år tidigare. Utmarksskogen gav bra

BENGT PETTERSON

HAKAN ÅTERGAARD

bete och dessutom användes skogen för husbehov till ved, timmer och gärdesgårdsvirke. I övrigt har skogen avverkat varsamt och har stora naturvärden i form av död ved och hotade arter. Holmbodarnas fåbodvall mitt i reservatet är nyrestaurerad och hålls öppen med får. På fåbodvallen Själderbodarna, i den södra delen av området, betar också får under sommaren. Delar av Holmbodarna har varit blöta och fuktiga och har dikats för att kunna brukas. Att våtmarker togs i anspråk för nyodling var vanligt redan på slutet

av 1800-talet. De kallas »myrodlingar« och börjar ofta bli allt fuktigare igen, när dikena inte underhålls. Det gör att markerna växer igen med grövre gräs och långsamt återgår till våtmark.

Längs vänstra kanten av reservatet finns en liten bäck och i sydost angränsar området mot kalkblekesjön Grönvattnet.

Det finns en vandrings slinga norr om vägen med information om skogen och de växter som finns. Det finns också en 2,5 kilometer lång stig

VÄGEN HIT: Från Föllinge kör man västerut mot Lillholmsjö och sedan vidare till Storholmsjö by. Vägen från byn Storholmsjö mot Åkersjön passerar genom reservatet och skyltar visar var man kan parkera.
SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 2,86 km²

som utgår från parkeringsplatsen söder om vägen. Den stigen går förbi både de två fåbodarna och sjön Grönvattnet. Vid sjön ligger en rastplats med vindskydd.

■ Valletjärnarna

Valletjärnarnas naturreservat är som en riktig sagoskog med mjuk mossor och grova tallar. Det finns mycket döda träd, både gamla talltorrakor och granar som mulnar på marken. Här har man inte avverkat några träd sedan början av 1900-talet och skogen har fått vara i fred.

Här finns gott om både två- och trehundraåriga tallar. Granarna är något yngre. Området är präglad av skogsbränder. Från 1300-talets början och fram till idag har minst tolv bränder rasat i skogen. Det betyder att det brunnit här ungefär en gång vart femtionde år. Det påverkar skogens utseende. Här

finns inga yngre tallar, bara riktigt gamla träd. Vid en brand överlever äldre tallar och efter branden finns det plats för nya tallplantor. I frånvaron av brand tar granen alltmer över och på lång sikt kommer det bara att finnas gran kvar i Valletjärnarna. Reservatsskötseln i området är därför inriktad på att återinföra någon sorts störning som gynnar tallåterväxten, kanske i form av kontrollerade bränder. Flera gamla tallar har så kallade brandljud i barken som tecken på att de överlevt en, eller kanske flera bränder. På de gamla brandpåverkade, kådimpregnerade stammarna lever flera utrotningshotade vedsvampar – tickor.

BRANDLJUD. GÖRAN ERIKSSON

I de gamla träden trivs flera skogsfåglar, bland annat tjäder, järpe, spillkråka och tretåig hackspett. I reservatet finns gott om lämpliga boträd och gamla eller döende träd med mycket insekter innanför barken.

I områdets nordvästra del ligger en vackert belägen skogstjärn. Här är en trevlig plats för en fikapaus.

TJÄDERTUPP. P-O NYSTRAND

TJÄDERHÖNA. P-O NYSTRAND

GÖRAN ERIKSSON

I området kring Ljungå finns fyra reservat, alla på samma skogsfastighet. Förutom Valletjärnarna finns här även Karingberget, Båthällan och Svedjan. Från skogsbilvägen sydost om reservatet går en markerad stig i nordvästlig riktning fram till reservatsgränsen. Här finns en informationstavla och från denna tavla går ytterligare en markerad stig genom reservatet fram till tjärnen.

VÄGEN HIT: För att komma till Valletjärnarnas naturreservat kör du väg 305 norrut från Ljungå. Cirka 1 km väster om Åmyrriiset är det skyltat till reservatet. SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 0,15 km²

■ Billtjärns urskog

Skogen sjuder av liv. Lavklädda granar och nyfikna lavskrikor tar emot i Billtjärns naturreservat. I de murkna stubbarna och lågorna myllrar det av insekter och på de gamla träden växer sällsynta svampar som rynkskinn och lappticka. Skogen är egentligen ingen urskog men stubbarna är nu gamla och det är länge sedan yxor och sågar användes här. Det finns också andra spår efter människor i skogen. Runda,

svagt upphöjda ytor, ofta med annan vegetation än omgivningen, till exempel tätt med smågran, visar var kolmilorna stått. I Billtjärn finns en härlig blandning av gran och tall i alla åldrar och gott om död ved, både stående och liggande. Silvergråa torrakor sträcker sig mot skyn och mjuka övervuxna granstammar multnar sakta på marken under tjocka mosstäckan.

Om man följer stigen från parke-

ringen så öppnar sig den täta gran-skogen till slut för att avslöja en vacker skogstjärn. Det är Norra Billtjärn. Inom reservatet finns också den något större Södra Billtjärn.

Skogen i reservatet har brunnit många gånger genom åren, senast 1886. Man kan se spåren efter eldens framfart i de gamla tallarnas bark. Det kallas »brandljud» och ser ut som långsmala springor i barken där man

KRISTOFFER SIVERTSSON

LAUSKRIKA. KENNETH JOHANSSON

längst in kan skymta det brända träet. Eftersom det nu är länge sedan det brann i skogen så börjar granarna ta över. Man kan särskilt se att granen har ett övertag på fuktigare, lägre liggande mark dit elden inte nått. Här växer 200- till 250-åriga granar. På torrare mark har elden gått hårt åt granarna och det finns få så gamla träd. De flesta granarna har i stället grott efter den senaste branden och är inte mer än drygt hundra år gamla. De riktiga överlevarna är de 300- till 400-åriga grova tallar som står bland granarna och som överlevt flera bränder. Här finns enorma tallar med en diameter på stammen på sjuttio centimeter eller mer. Här finns också grova aspar och sälgar som grodde efter den senaste branden.

Det är några hundra meter att gå från parkeringen innan man kommer in i reservatet. Stigen fortsätter sedan fram till och runt Norra Billtjärn. Totalt blir det cirka 2,5 kilometer att gå. Man kan naturligtvis gå utanför stigen också men det är lite oländigare terräng.

ANDREAS GÄLLERSPÅNG

VÄGEN HIT: Reservatet ligger cirka 1 mil norr om Bispgården. Drygt 6 km från Fors kyrka i Bispgården, längs väg 87 mot Sollefteå, tar man av mot Åsboarna och Billtjärns naturreservat. Följ vägvisningen cirka 8 km längs skogsbilvägen. Parkera på anvisad plats och följ stigen in i skogen.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 1 km²

GÖRAN ERIKSSON

■ Berge urskog

I Berge urskog finns allt som kännetecknar en riktig gammelskog. Här är härligt och spännande att vandra bland gran och tall. Det finns flera små myrar i området och det kan bitvis vara ganska fuktigt. Det finns också torra hållmarker med riktigt gamla tallar. Mitt i skogen ligger en vacker sjö, Gråssjön. Från hållmarkerna vid sjön kan man njuta av

en härlig utsikt över området. Blandningen av gammal skog, myrar och vatten gör att många arter trivs i Berge urskog. Vid myrarna finns orkidéer som Jungfru Marie nycklar, spindelblomster och korallrot. Fiskgjuse och smålom är bara några av de fåglar som ofta häckar vid sjön och på trädstammarna kan man se spåren efter tretåig hackspett.

Precis som alla gamla skogar så präglas Berge urskog av att många våldsamma bränder dragit igenom området. På Gråssjöbergets västra kant finns många tallar som överlevde en stor brand i mitten av 1800-talet. Efter branden växte skogen upp på nytt, med en blandning av yngre gran och tall i olika ålder. Nu är förstås även granarna

gamla eftersom de slog rot för ungefär 150 år sedan! Andra delar av berget bär spår av en brand för nästan 300 år sedan. Eftersom de gamla tallarna överlevde kan man hitta spår i barken på flera träd. Sådana spår efter bränder kallas brandljud. På ett hållparti ner i slutningen mot sjön finns en tall med brandljud efter fyra olika bränder. Den är minst 580 år gammal!

I skogen står döda träd kvar, höga stubbar förmultnar i sakta mak och grova lågor ligger huller om buller på marken. Det är inte bara bränder som har påverkat hur skogen ser ut idag. Om man tittar noga så ser man spår efter människor. Här finns stubbar efter träd som fällts för virke och ved, men några större avverkningsar har aldrig förekommit. Det finns också rester efter

en gammal sommarladugård i området och boskap har säkert betat i skogen under tidigt 1900-tal. Man har också producerat kol i området. På platsen där milan legat syns än idag en så kallad kolbotten.

Eftersom Berge urskog ligger så nära Östersund och Brunflo så är det ett lättillgängligt skogsområde. Det finns inte så många stigar i skogen, men på de torra hållmarkerna är det lätt att ta sig fram. De västra delarna av reservatet är riktigt urskogslika, med mycket lågor och sumpskog. Här finns de sällsynta arterna men också en betydligt oländigare terräng.

VÄGEN HIT: Reservatet ligger 1,5 mil söder om Brunflo och en knapp mil söder om Tandsbyn. Åk in mot Tandsbyn från väg 81 och ta avtagsvägen åt sydost i Tandsbyn samhälle. Efter en knapp mil ser du skylten till Berge urskog. Reservatet ligger nära vägen på höger sida. Här finns en parkeringsplats, en informationsskylt och en stig som leder in i skogen.
SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 72 hektar

SPÅR EFTER TRETÅG HÄCKSPETT. CHRISTOFFER BERGMAN

GÖRAN ERIKSSON

KRISTOFFER SVERTSSON

■ Andersön

Inte undra på att i stort sett alla Östersundsbor känner till Andersön. Det är en grön och besöksvänlig oas omgiven av Storsjöns vatten, med anslående

EMMA BERGMAN

fjällutsikt, sköna bad och mjuka stigar. Den ligger nära stan och här finns fina möjligheter till svamp- och bärpromenader, cykling eller vandring och härliga bad för hela familjen. Strandlinjen är lång och många åker hit och badar eller fikar i kvällssolen. Redan i april börjar isen och stränderna att fyllas med folk som åker skidor, fiskar och njuter i vårsolen. På den östra delen finns en lång finkornig strand med vindskydd och grillplatser. I princip hela strandlinjen lämpar sig för både bad och picknick och vill man vara i fred finns det goda chanser att hitta ett avskilt ställe. Stränderna är ofta steniga och långgrunda.

Längs stränderna finns vackra, vindpinade 200-åriga tallar och längre in i skogen kan man hitta gott om bär och svamp. Något som inte många känner till är att den kalkrika berggrunden

tillsammans med långa tiders skogsbete har gjort att den äldre skogen på Andersön är hemvist för många olika sällsynta svamparter. Bland annat växer de sällsynta svamparna lilaköttig taggsvamp och bitter taggsvamp på ön. De delarna av skogen är helt skyddade från skogsbruk men på andra ställen på ön är visst skogsbruk tillåtet.

Det har bott människor på Andersön sedan stenåldern. Här finns lämningar och spår efter forntida boplatser, gravhögar och odlingsrösen. I mitten av 1600-talet började Andersö skans byggas på order från drottning Kristina. Resterna efter skyddsvallarna hittar man på de allra sydligaste delarna av ön. På 1600-talet slogs öns sju jordbruk ihop till ett enda och blev Jämtlands största gård. En stor del av det gamla odlingslandskapet hålls fortfa-

CARL-JOHAN WIKSTRÖM

rande öppen. Nära gården byggdes en väderkvarn och kring år 1800 anlades en park med fruktträd och ädla lövträd. Några av träden, bland annat lind och lönn står fortfarande kvar.

Från den stora parkeringen på den nordöstra sidan av ön utgår markerade stigar och här finns informationstavlor med kartor. Här finns också ett dass och en rastplats som är möjliga för rörelsehindrade att använda. Längs stränderna finns stigar, rastplatser och eldstäder. Parkera på anvisade platser

eller där ni inte står i vägen. Friluftslivet är delvis begränsat så läs om vad som gäller i reservatet på de skyltar som finns på flera ställen. Även Isön ingår i

reservatet. Där finns också en parkeringsplats och informationstavla. Marken ägs till största delen av Sveaskog och Härnösands stift.

VÄGEN HIT: Från Frösön tar du Vallsundsbron över till »annersia» och fortsätter mot Orrviken. Efter cirka 10 km tar du av mot Norderön och efter cirka 1 km är det sedan skyltat mot naturreservatet. Om du kommer med båt så finns det en brygga för allmänheten på Trefotudden.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område.
STORLEK: 10 km²

■ Hoverberget

Några kilometer norr om Svenstavik sträcker sig en högrest halvö ut i Storsjöns vatten. Hoverberget upptar den större delen av halvön och reser sig mer än 250 meter över vattnet. Den västra sidan är brant och otillgänglig men i öster klättrar flera byar och

ett öppet odlingslandskap högt upp på den flacka sluttningen. Där det öppna landskapet ger vika breder ett naturskogsliknande område ut sig. Här finns hållmarker med knotiga gamla tallar och klipphällar och stup. Även uppe på berget är det ganska kuperat och i de

lägre liggande delarna är det i stället gamla granar och blåbärsrismattor som omgärdar vandraren. På de gamla träden finns gott om sällsynta lavar och svampar. Nordisk klipptuss är en ovanlig mossa som trivs i de skogsklädda bergbranter och raviner som Hover-

CARL-JOHAN WIKSTRÖM

berget har att erbjuda. De mest kända geologiska formationerna vid berget är kanske Hoverbergsgrottan och »Rämnan«. Grottan är öppen för besökare sommartid och då kan man via ett par trappor ta sig 80 meter in i berget. Rämnan är en lång och djup bågformad spricka som avtecknar sig tydligt på bergets västra sida, synlig från vägen. Den är cirka 400 meter lång och bara 30 meter bred på det bredaste stället.

Under turistsäsong finns en servering i Toppstugan, högst upp på berget. Här finns också ett utkikstorn, bord och bänkar. Utsikten är anslående och man har hela södra Storsjöbygden vid sina fötter. Det går en cirka två kilometer lång stig från toppen som visar vägen till Rämnan. Väl framme vid ravinen kan man betrakta branta klippor och stora tallkronor uppfifrån Rämnanas kant. Om man inte vill ta bilen upp till toppen så finns det också stigar som börjar längre ner. Bland annat börjar en stig vid Hembygdsgården och en längs bilvägen upp. På dessa ställen finns också informationsskyltning. Strax utanför reservatet finns det stigar till Hoverbergsgrottan och till Rämnan. För visningar av grottan se www.hoverbergsgrottan.com.

KRISTOFFER SIVERTSSON

PUDRAD ROSETTLAV. CARL-JOHAN WIKSTRÖM

VÄGEN HIT: Hoverberget ligger cirka 7 km norr om Svenstavik. Följ väg 321 mellan Svenstavik och Mattmar. **SKYDD:** Naturreservat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 1 km²

Forsande vatten och stilla fågelsjöar

Indalsälven och Ljungan är länets största älvar. Tillsammans rinner de och deras biflöden genom stora delar av landskapet. Båda börjar sin färd mot havet högt uppe i fjällen och på sin väg passerar de bland annat Storsjön. Både Ammerån och Härkan är exempel på välkända biflöden till Indalsälven. Mycket av älvarna och deras biflöden är påverkade av vattenkraftsutbyggnad men det finns ställen där vattnet ännu forsar fritt.

Här finns allt från stilla, helt klara fjälltjärnar till dånande forsar och fall. De jämtländska vattnen är ofta kalkrika och produktiva. Området som vilar på kalkberggrund brukar kallas för kambrosilurområdet. Kalksten är en spröd och lättvittrad bergart som tillför vattnet näring i form av mineraler och gör att vattnen har god förmåga att stå emot försurning. Många djur är känsliga för försurning, allt från de små snäckor, musslor och kräftdjur som lever på bottenarna till fiskar som öring, röding och harr. Eftersom många av de jämtländska vattendragen inte är påverkade av försurning så trivs dessa djur och med dem följer många andra arter som är beroende

av insekter eller fisk som mat. Det gör att de kalkrika sjöarna och älvarna ofta är mycket artrika miljöer. Förutom all fisk så kan det finnas gott om vadarfåglar som letar insekter längs stränderna och olika rovfåglar som spanar efter mat. Utter och bäver är andra djur som trivs i länets vatten. Den kalkrika berggrunden kan göra att delar av grunda sjöbottnar eller stränder färgas vita av kalk. Dessa så kallade bleken eller blekesjöar bildas när kalken fälls ut i stora mängder och sedan faller till botten som ett gråvitt slam. Med tiden så grundas vattnet så småningom upp, så att det vid lågvatten finns långa torrlagda vita blekebottnar – blekefält – längs sjöar och tjärnar.

I länets strömmande vatten lever och leker fiskar som till exempel öring, röding och harr. Dessa skapar möjligheter för ett givande fiske för såväl tillresta turister som ortsbor. Glöm inte att lösa fiskekort om du vill fiska!

Andra skyddade vattendrag som är värda ett besök är till exempel Gimån, Dammån och Sölbacka strömmar.

SMÅLOM. GÖRAN EKSTRÖM

TINA STAFREN

BÄVER: GÖRAN EKSTRÖM

■ Linsellborren

Nära Linsell finns en 15 kilometer lång sträcka av Ljusnan som är den enda del av Ljusnans huvudfåra i Härjedalen som inte är utbyggd för vattenkraft. Fallhöjden inom reservatet är cirka 30 meter uppdelad på tre större forsar: Ransjöforsen, Linsellborren och Sandsforsen. Sträckan har en lång historia som viktig flottningsled. I mitten av 1800-talet flottades timret förbi forsarna i en grävd kanal men när efterfrågan på timmer ökade så räckte inte längre kanalen till. Man kan fortfarande se resterna av den gamla kanalen. Olika anordningar byggdes längs älven för att förenkla flottandet, styra timret och höja vatten-

nivån. Under 1920-talet byttes träanordningarna ut mot liknande av sten, bland annat de grova stenväggarna av kilade sten, så kallade stenkistor, som än idag syns tydligt längs strömmen. Den längsta är 800 meter lång! Rester av de äldre träkistorna kan också ses längs stränderna och i kanalen. Under storhetstiden, på 1930-talet, fraktades mellan 20 och 30 miljoner stockar nedför Ljusnan med biflöden varje sommar. Ordet »borr« kommer från verbet »bära«. I namnet »Linsellborren« betyder det troligen ett ställe där man bär något utmed ett vattendrag.

Den vanligaste anledningen till ett

besök här är nog det fina fisket. Här finns bland annat harr och öring. Har man tur kan man också få syn på bäver eller, mer sällan, utter. Bland fåglarna kan nämnas storlom, smålom och strömstare. Det finns stigar, rastplatser och vindskydd längs stränderna och små broar för att kunna komma ut på de större öarna och se forsarna på nära håll. Många gånger har de stigar och rastplatser som du använder vid ditt besök sitt ursprung i flottningsepoken. Den rastplats du väljer för att studera forsarna kanske har använts av många flottare före dig, för att torka sina kläder eller äta en bit mat.

Det finns flera rastplatser med vindskydd vid Linsellborren samt vid Ransjöforsen och Sandsforsen. På södra sidan älven finns ett litet flottningsmuseum. Det ligger i den gamla flottningskasernen. Visning av museet eller delar av naturreservatet kan bokas efter överenskommelse. www.linsell.se

VÄGEN HIT: Längs väg 84 mellan Hede och Sveg finns vägvisning till reservatet mellan Ransjö och Glissjöberg. Reservatets landdel nås på norra sidan via en avtagsväg (skyltat) i byn Östberget, cirka 1,5 km sydost om Linsell. På Ljusnans södra sida når man reservatet genom att svänga mot Lofsdalen i Linsell by, passera bron över Ljusnan, tag sedan andra vägen till vänster (skyltat). Följ vägen cirka 4 km och tag sedan vänster (skyltat), fortsatt cirka 3 km fram till Linsellborren och flottningsmuseet.
SKYDD: Naturreservat.
STORLEK: 1,6 km²

EVA NÄSMAN

JOHAN LOÖCK

KRISTOFER SVERTSSON

■ Tännforsen

Man hör forsen dåna genom skogen långt innan man kommer fram till vattenet. Det är spännande att följa stigarna ned mot fallet. Skogen är lummig och grön. Gamla skäggiga granar omslu-

ter besökaren och marken är täckt av mjuka mossor.

Tännforsen är ett av Sveriges största vattenfall med sin imponerande fallhöjd på 38 meter och 60 meters

brusande bredd. Tännforsen blev under 1800-talet en av Jämtlands allra första natursevärdheter och är idag ett av landets mest kända vattenfall. Redan på 1800-talet vallfärdade folk med båt över Tännsjön för att beskåda fallet. Då var det mest överklassen som tog sig hit men när Tännforsens turiststation öppnade 1906 och det byggdes en körväg ända fram blev det möjligt för en bredare skara att besöka fallet. Tännforsens stora värde för turismen var en starkt bidragande orsak till att fallet aldrig tystnades av vattenkraftsutbyggnad.

Under snösmältningen i maj 1992 lossnade en stor sten, den så kallade björnstenen, uppe i fallet. Ingen såg när det hände men sedan dess ser fallet lite annorlunda ut.

Den jämna och höga luftfuktigheten som skapas av det forsande vattnet gör att många mycket sällsynta växter och djur trivs här. Dimman som driver in i skogen gör att klippor och träd täcks av fina vattendroppar. Det skapar speciella förutsättningar för många växter och djur. Eftersom större vattenfall och forsar ofta blivit offer för vattenkraft finns det få liknande platser kvar i landet. Kring fallet finns bland annat de mycket sällsynta lavarna hårig skrovellav och dvärgblylav. Det är inte bara exklusiva lavar man kan stöta på under vandringen ner till fallet. Tännfor-

sen är fortfarande ett populärt tillhåll för turister. Fallet är ett trevligt besöksmål året runt. På våren forsar vattnet som vildast och på vintern fryser massorna i vackra formationer och en spännande grotta bildas under fallet. Under mörka vintereftermiddagar är både stigen fram till fallet och själva fallet upplysta och skapar en trolsk miljö.

Alldeles bredvid fallet ligger Tännforsens turiststation med souvenirbutik och restaurang. Vintertid bygger turiststationen igloor i anslutning till fallet där olika aktiviteter erbjuds. Det finns en stor parkeringsplats intill turiststationen och här startar stigen genom

skogen ner till fallet. Utanför stationen finns flera bord och längs stigen finns bänkar och vid forsen finns utsiktsramp, skyddsstaket och informationstavlor. Stigarna ner till fallet är breda och barnvagnsvänliga. För rörelsehindrade kan det vara möjligt att ta sig till den översta utkiksplatsen, men stigen lutar ganska

kraftigt. Om man tar kontakt med turiststationen så kan det även finnas möjlighet att få komma ända fram och skåda fallet nerifrån. Vid bussparkeringen finns ett rullstolsanpassat utedass som alltid är öppet, annars finns toaletter på stationen. Besöksavgift 20 kronor/bil.

VÄGEN HIT: Sväng av från väg E14 några kilometer väster om Duved. Kör in på länsväg 322 mot Staa och följ skyltningen mot Tännforsen. Det är cirka 22 km mellan Åre och Tännforsen.
SKYDD: Naturreservat. **STORLEK:** 0,1 km²

HÄRIG SKROVELLAV. CARL-JOHAN WIKSTRÖM

ANDREAS GÄLLERSPÅNG

■ Ammerån

INGEMAR NÄSLUND

INGEMAR NÄSLUND

När Ammerån slutligen slår följe med Indalsälven är det slutet på en lång resa som börjat i Hotagsfjällen. Under sin resa omväxlande forsar älven vilt eller flyter stillsamt fram i granbevuxna dalgångar. Här finns allt från brusande forsar till helt lugna partier, så kallade sel. Ån har aldrig utsatts för vattenkraftsutbyggnad och är sedan 2003 skyddad som naturreservat.

Ammerån är en otroligt artrik miljö. Vattnet är av god kvalitet, opåverkat av förorening och med otämjda forsar. Den kalkrika berggrunden gör att

många arter trivs i och längs Ammerån. Till exempel växer många orkidéer i de omgivande kärren. Bland annat kan man se blodnycklar, flugblomster, brudsporre och guckusko. Kalksten är en spröd och lättvittrad bergart som tillför vattnet näring i form av mineraler och gör att ån har god förmåga att stå emot förorening. Längs stränderna och i det strömmande vattnet trivs många insekter som ger mat åt fiskar och fåglar. Drillsnäppan vadar längs stränderna och strömstaren står gärna och tittar ner i vattnet från någon hal sten i sin

jakt efter vatteninsekter. Andra fåglar du kan få se är storskrake, småskrake, knipa, häger och fiskgjuse. I de lugna vattnen lever abborre, gädda, mört och lake. I strömmarna trivs harr och öring, något som gör Ammerån till ett populärt tillhåll för fritidsfiskare. Utter och flodpärlmussla döljer sig också i åns vatten.

Längs Ammerån finns ett 80-tal stenåldersboplatser och nästan lika många fångstgropar. Ån var en viktig flottled under slutet av 1800-talet och första halvan av 1900-talet. Man kan se

TINA STAFREN

spår efter flottningen längs strömmen, både i form av stenkistor och stora stenblock som rensats upp ur ån för att förenkla stockarnas färd. Andra som lämnar spår efter sig längs stränderna är de många bävrar som bor längs ån. Trädfällan och hyddor visar att bävrarna trivs.

Besökare vid Ammerån fiskar, paddlar, tittar efter fågel eller beundrar de mäktiga forsarna. Längs väg 344 som löper genom hela reservatet finns tillfartsvägar, parkeringsplatser och rastplatser med informationstavlor, vindsydd, grillplatser, bänkar och bord.

VÄGEN HIT: Väg 344 löper längs hela reservatet och kan nås från väg 87 mellan Stugun och Hammarstrand, samt från flera mindre vägar. Från nordväst nås Ammerån från riksväg 45. Ta av mot Ramsele på väg 344 strax söder om Hamnerdal. Efter några kilometer passerar man Edeforsen på vänster sida och då börjar reservatet nedströms vid Solbergsvattnet. SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 8,2 km²

INGEMAR NÄSLUND

EVA NÄSMAN

EVA NÄSMAN

■ Döda fallet

Det är svårt att tänka sig att en av landets vildaste forsar en gång brusade i den torra, tysta älvfåran vid Döda fallet. Ännu svårare är det att förstå att det faktiskt var ett mänskligt misstag som gjorde att fallet och forsen tystnade.

Sedan slutet av 1700-talet kan man gå torrskodd över den gamla älvfåran. Då hade Storforsen länge varit ett hinder för flottningen i Indalsälven och både bönderna ovanför forsen och träpatronerna vid kusten ville gräva en flottningsled för att få timret förbi for-

sarna. Magnus Huss, senare känd som Vildhussen, fick uppdraget.

Storforsen fanns faktiskt »bara» i 9000 år, från det att inlandsisen dragit sig undan och fram till 1796. När isen drog sig tillbaka lämnade den efter sig stora mängdes grus och sten. Grusmassorna bildade en ås som dämde upp Indalsälven och skapade Ragundasjön. Älven fick sitt nya utlopp vid sidan av grusåsen över en bergsravin. Detta var Storforsen. Vid grävningarna för att skapa en flottningskanal vid sidan

om forsen leddes vatten ut i rännor i grusåsen som stängde inne vattnet i Ragundasjön. I början på juni 1796 översvämmades sjön av en mäktig vårflod och den försvagade grusåsen orkade inte stå emot vattenmassorna. På några få timmar tömdes sjön på allt sitt vatten och bergsravinen där Storforsen dånat torrlades. Ängar och åkrar täcktes av grus- och vattenmassor och kvarnar, vägar och lador som låg i vattnets väg spolades bort av flodvågen. Sammanlagt torrlades cirka en

och en halv kilometer av älvfåran och Storforsen blev Döda fallet. I den gamla flodfåran kan man tydligt se spåren efter det vatten som en gång forsade fram, bland annat i form av så kallade grytor som skapats av roterande stenar som borrar sig ner i stenar och klippor.

Döda Fallet kan du besöka under den snö- och isfria delen av året. Besöksanläggningen är till viss del anpassad för funktionshindrade besökare. En naturstig med informationsskyltar utgår från entrén till fallområdet. Vid Döda Fallets servering finns fika och mat, information om fallet och möjlighet

att följa med på guidade turer. Här finns även en vridbar teater- och konsertscen som nyttjas sommartid. Några kilometer nedströms Döda fallet finns en kulturhistoriskt intressant äldre hängbro i trä

som nyligen har rustats upp. Det finns en röjd naturstig som leder till hängbron. Stigen ansluter till väg 87 på norra sidan, samt väg 701 på södra sidan av Indalsälven.

VÅGEN HIT: Avtagsvägen mot Döda fallet ligger längs väg 87, ungefär 10 km öster om Hammarstrand. Bilvägen ända fram till reservatsgränsen gör området lättillgängligt för besökare.

SKYDD: Naturreservat.

STORLEK: 31 hektar

LISA TENNING

■ Hällingsåfallet

Hällingsån själv nästan verkar bli överraskad när den plötsligt väller fram ur skogen och utför den höga klippan. Vattenmassorna tycks tveka en sekund innan de tar språnget och handlöst kastar sig ut, mot de hårda klipporna 42 meter längre ner. Fallet bjuder på ett spektakulärt och vackert skådespel, året om. Nedanför fallet pressas vattnet in i en trång kanjon. Efter en färd på cirka 800 meter breddas vattendraget igen och färdas i lugnare tempo de sista tre kilometrarna mot utflödet i sjön Hetögeln.

Vattenfallet är inte bara otroligt vackert att titta på, det är också en unik miljö för många mossor och lavar. Vattenfallet och kanjonbildningen skapar en stor stänkzon där en slöja av vattendroppar täcker klippor och träd i närheten. Dimman kyler av klipporna under heta sommandagar och dimman ger en konstant hög luftfuktighet. Fenomenet kallas för forsdimma. Den miljö som skapas av dimman är ovanlig eftersom många fall och forsar utsatts för vattenkraftsutbyggnad. Många lavar och mossor som är beroende av forsdimma är därför hotade av utrotning. En sällsynt lav som växer vid fallet är hårig skrovellav, som bara finns på några få

platser i hela landet.

Vissa år häckar rovfåglar i ravinen och har man tur kan man få se fjällvråk eller stenfalk susa fram mellan klippväggarna. Forsärla och strömstare är andra fåglar som trivs i området.

Hällingsåfallet har under lång tid varit ett populärt besöks- och turistmål. Under 1900-talets första hälft var området betydligt mer otillgängligt och som besökare krävdes det först en båtutture över Hetögeln och sedan en jobbig vandring uppströms för att nå fallet. Idag leder bilväg ända fram till reservatsområdet och därifrån finns en handikappanpassad spång ända fram till fallet.

Man kan parkera vid den första parkeringsplatsen och sedan gå cirka två kilometer längs ån upp mot fallet. En markerad stig visar vägen. Väl framme vid vattenfallet finns en välutbyggd besöksanläggning med bland annat spångade stigar, skyddsstaket, en raststuga, bord och eldstäder. Man kan också fortsätta bilvägen fram mot fallet och på så sätt komma ända fram. Rastplatsen är delvis handikappanpassad, med ett handikappanpassat dass och grusade ytor.

KRISTOFFER SIVERTSSON

VÄGEN HIT: Hällingsåfallet ligger cirka 2 mil sydost om Gäddede. Det är skyltat till Hällingsåfallet från vägen som går från Gäddede och på södra sidan av Hetögeln. Det går att komma antingen från Gäddede eller österifrån, längs södra sidan av Vattudalen. SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: knappt 0,1 km²

KRISTOFFER SIVERTSSON

■ Ändsjön

Frösöns enda sjö är ett paradiset för både fåglar och besökare. Sjön ligger i svackan mellan Östberget och höjderna upp mot Frösö kyrka. Den omges av både jordbruksmark och bostadsområden och eftersom den är så lättillgänglig är den ett populärt besöksmål. Sjön är mycket grund och ett perfekt tillhåll för många sjöfåglar. Över stora delar av Frösön kan man höra skrattnåsarnas skrän. Med chokladbruna huvuden och skarpa skrän är de omöjliga att missa. Det krävs lite mer ansträngning för att se de olika fåglar som döljer sig i vassen och ute på vattnet. Från fågeltornen har man bra utsikt och du kan till exempel få syn på svarthakedopping, bläsand, brunand, skäggdopping eller

sothöna. Över sjön cirklar ibland både fiskgjuse och blå eller brun kärrhök på jakt. Många fåglar rastar också vid Ändsjön. På hösten samlas både vitkindad gås, sädgås och bläsgås i sjön för att vila upp sig ett par dagar under flytten söderut.

Inne i reservatet finns både skog och gammal jordbruksmark. I en del av reservatet betar kor ända ner till vattnet. Det skapar en fin miljö för många fåglar som vill ha välbetade strandängar för att söka mat. Att jordbruksmarken sluttar ner mot sjön gör att den tillförs en del näringsämnen från åkrar och fält. Det har lett till att breda bälten av bladvass finns längs stränderna och i de grundaste delarna. I vassen gömmer sig många fåglar undan rovfåglarnas blickar och här trivs också bland annat sävsångare och häger.

Delar av reservatet består av skog och i lövskogspartierna och betesmarkerna hörs bland annat trädgårdssångare, grönsångare, svarthätta och tretåig hackspett. I skogen trivs också både rådjur, räv och grävling. Det däggdjur som lämnar de tydligaste spåren efter sig runt sjön är ändå bävern. Flera bäverfamiljer finns i området och ibland faller de träd alldeles intill, eller till och med över, stigarna. Bävrarna tar sig till och från området genom sjöns till- och frånflöden, Djupbäcken och Mjällebäcken.

Eftersom marken är kalkrik finns här gott om blommor, bland annat orkidéer, och man kan hitta både majviva, ängsnycklar, blodnycklar och jämtlandsmaskros. Kalken fälls ut och visar sig i ljusa områden i sjön, så kallade blekeområden.

ANDERS BENGSSON

SVARTHAKEDOPPING - GEORG NYSTRAND

KRISTOFFER SIVERTSSON

Skogsmarken runt sjön är ett viktigt närströvområde och här finns både skidspår och elljusspår. Runt sjön finns en stig med informationskyltar och bänkar. Stigen är cirka 2,5 kilometer lång och passerar förbi de båda fågeltornen. Vid Frösö Skidlek finns ett vindsydd som kan användas för fikastunder vinter som sommar.

VÄGEN HIT: Vid Frösö Skidlek finns en parkeringsplats och om man följer elljusspåret åt vänster så kommer man ner till stigen runt sjön. Skyltar visar vägen till det närmaste fågeltornet. Det finns också en parkeringsplats och informationsskyltar vid Vallaleden. Där ligger också det andra fågeltornet, alldeles i närheten av vägen. Man kan lätt ta sig till Ändsjön med Stadsbussarna. SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 1 km²

■ Ånnsjön

STORSPÖV. GEORG NYSTRAND

Ånnsjön ligger oerhört vacker nästan helt omgiven av fjäll. Sjön är mycket grund och därför bildas stora deltalandskap, bland annat vid Enans och Handölans mynningar. Inte bara själva sjön utan även tillhörande myrmarker och deltaland ingår i reservatet. Myr- och deltaområdena och de öppna, grunda stränderna viktiga rast- och häckningsplatser för olika fåglar. Sammanlagt häckar cirka 100 fågelarter i området. Här finns bland annat bläsand, sjöorre, alfågel, stjärtand, smålom, myrsnäppa, smalnäbbad simsnäppa och storspov. Många våtmarksfåglar som häckar längre norröver stannar också och rastar gärna vid Ånnsjön på sin väg norrut.

Två fågelskyddsområden ingår i reservatet, där Enan och Harån mynnar i sjön. I de deltan som bildats här trivs många fåglar och mellan 1 maj och 31 juli gäller särskilda regler för att inte störa dem! Håll dig på anvisad plats så

kan du betrakta fåglarna utan att störa.

Störst utbyte av ett besök vid Ånnsjön har du kanske i början och mitten av juni då sjön och omgivande våtmarker fylls av lommar, änder, måsfåglar och spelande vadare. Redan efter mid-sommar blir det lite sämre fågelskådning vid sjön. En del fåglar drar vidare och andra tystnar när häckningen är över. De stora våtmarkerna, kalfjällen och skogarna runt om sjön bjuder ytterligare några veckor på många fina möjligheter att skåda fågel. Sommartid kan man se sig omkring från kajak eller kano och vintertid är Ånnsjön ett populärt tillhåll för skridskoåkare. Eftersom sjön är grund fryser den tidigt och ryktet sprids snabbt när nyisen lagt sig. Sjön är en otroligt vacker plats för skridskoåkning, med fjäll i tre väderstreck. I sjön och anslutande vattendrag finns stammar av strömlekande öring och röding, den senare anses ha få motsvarigheter

i landet. Det fina fisket gör sjön till ett populärt fiskeställe. På vintern är det ett populärt tillhåll för pimpelfiskare.

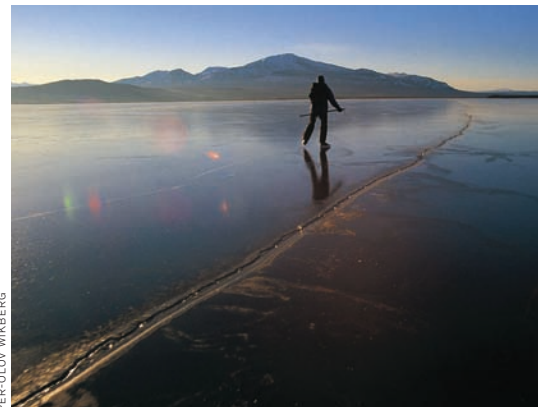

Informationscentraler finns idag på tre ställen: vid Järnvägsstationen vid Ånn, FBU-gården vid Ånn och vid Klocka. Samtliga tre har en beskrivning samt karta över området och vilka fåglar man kan tänkas träffa på. Det finns gott om fågeltorn, gömslen och spångade leder. Från järnvägsstationen i Ånn går en ramp till ett handikappanpassat fågeltorn. Vid ringmärkningsstationen i Handöl finns en informationslokal och fina möjligheter till fågelskådning. Stationen är bemannad delar av sommaren och här kan du få aktuell information om fågellivet. För mer information se bland annat Ånnsjöns fågelstations hemsida, www.annsjon.org.

ULLA FALKDALEN

VÄGEN HIT: Från Åre kör du E 14 västerut, mot Storlien. Vid Ånns station kan du ställa bilen och gå ner till sjön. Till Ånn kan du ta tåget. Med bil kan du också fortsätta till Handöl på andra sidan sjön. På vänster sida av vägen, strax efter Handöls Vårdshus, ligger fågelstationen. SKYDD: Natura 2000-område, fågel-skyddsområde. STORLEK: 10 km²

PER-OLV WIKBERG

TOMMY ANDERSSON

SÅNGSVAN. KENNETH JOHANSSON

■ Tysjöarna

Två vattenspeglar och enorma blekefält. Det tycks vara en oemotståndlig kombination för vadare och änder. Redan i april fylls luften kring Tysjöarna av tranornas sång och svanarnas trumpetande. Tofsvipa, storspov och brushane befolkar också stränderna tidigt. I maj och juni fylls blekefälten och stränderna vid båda sjöarna av långbenta vadare. Bland annat kan man se mindre strandpipare, mosnäppa och småsnäppa kliva omkring i de grunda vattnen. Det finns tre olika fågeltorn för den som vill spana på de rastande

fåglarna. I juni mattas fågelkören av, de rastande fåglarna har också för länge sedan fortsatt norrut och de häckande paren koncentrerar sig på sina små. Den södra sjön torkar upp under sommaren och är då inte så intressant för fåglar längre. Vill man klättra upp i det fågeltorn som finns vid den södra sjön är det därför att rekommendera tidigt under säsongen. Under sommaren är det mot den norra sjön och dess två fågeltorn man ska bege sig om man vill få syn på de häckande fåglarna. Om man söker av vassruggar och öppet vatten med kikaren kan man få se bland annat bläsand, kricka, tofsvipa, rödbena, svarthakedopping och fisktärna. Under

de ljusa nätterna i slutet av maj kan man ibland höra dubbelbeckasinerna spela i det sydvästra hörnet av blekeområdet kring den norra sjön.

Tysjöarna är ett av världens största blekeområden. Förutom de stora blekefälten så finns här också flera källor och rikkärr med kalktuffbildning. I den fuktiga och kalkrika miljön lever många sällsynta djur och växter. Guckusko, ängsnycklar, skogsknipprot och spindelblomster är bara några av de 16 olika sorters orkidéer som finns här. Andra mycket ovanliga arter som kräver kalkrika vatten eller kalktuff för att trivas är källtuffmossa, klotuffmossa och otandad grynsnäcka.

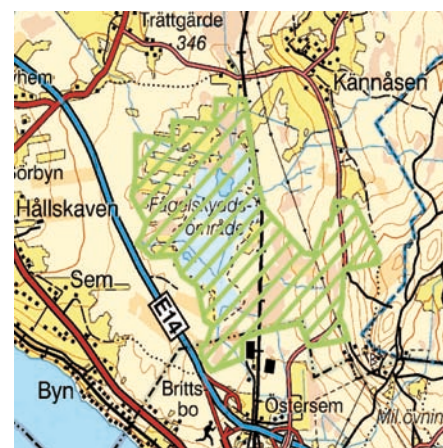

Från den norra ingången vid Kännåsen går en handikappanpassad ramp fram till ett fågeltorn. Här finns också en rastplats. Både tornet och rastplatsen är handikappanpassade. Viker man av från rampen och följer en stig genom skogen når man ett annat torn. Här finns ett dass. Till den södra sjön går en stig från parkeringsplatsen vid E14 genom skog och öppen mark. Ta till höger och fortsätt på spänger, cirka 500 meter, till ett fågeltorn. Sjöarna är sammankopplade med en skyltad, 7 kilometer lång, stig. För blekefälten gäller tillträdesförbud mellan 15 april och 31 juli. Håll dig till stigar, spänger och torn så stör du inte de häckande fåglarna.

VÄGEN HIT: För att nå den norra sjön kör man E14 västerut och tar av mot Lit/Näskott. Kör sedan mot Kännåsen och strax före järnvägen i Kännåsen tar man höger in på en liten grusväg som leder till en parkeringsplats. Södra sjön når man också från E14. Strax efter att man har lämnat stadens utkanter kommer en lång raksträcka med omkörningsfil och mitträcke. Efter drygt en kilometer finns en rejäl parkeringsplats med informationstavla. Man kan också ta sig till den södra sjön via Lugnviks industriområde. Följ Tysjövägen till sitt slut och parkera utanför staketet till den stora lagerlokalen. En stig leder in i skogen, över

Semsån.

SKYDD: Natura 2000-område, fågel-skyddsområde. STORLEK: 135 hektar

Blommande platser

Landskapet omkring oss är påverkat av de människor som bott här i tusentals år. Till och med i avlägsna skogar och fjäll finns det spår av mänsklig aktivitet. Särskilt tydliga är spåren i det öppna landskapet. Blommande betesmarker och ängar är frukten av hundratals år av flitigt brukande. Frodiga strandängar, fastmarker, kärr och fjällmyrar slogs för att få vinterfoder till djuren. Kor, getter och får gick lösa i skogar och fjällsluttningar och betade av ris, grenar, gräs och svamp. Slåtter eller bete kallas med ett ord för hävd. Gemensamt för de hävdade markerna är att de är beroende av skötsel, i form av lie eller mule, för att inte växa igen.

Betesmarker och ängar som har hävdats under lång tid och inte påverkats av insådd, gödsling eller dikning kan vara väldigt artrika. Här finns växter, insekter, fåglar och svampar som inte trivs någon annanstans. Kattfot, violett purpurvinge, blårödling och brunkulla är några arter som finns i länets hävdade marker. Särskilt kalkhaltiga områden, som delar av Jämtland, kan vara hem för många olika växtarter. Bland annat så trivs många orkidéer på kalkhaltiga jordar. Att Jämtland dessutom har landets största koncentration av rikkärr gör länet till

ett av de riktigt stora orkidélandskapen. Länets kalkrika kärrmarker bjuder på färgsprakande guckuskor, eleganta ängsnycklar och purpurroda blodnycklar, för att bara nämna några arter.

Egentligen är det inga växter som tycker om att bli betade, trampade på eller avslagna med lie. Att många växter ändå trivs i betad eller slagen mark är helt enkelt att den störning som bete eller slåtter innebär gör att ingen art kan växa ohämmat och tränga ut de andra. I betes- och slåttermarker kan småvuxna, konkurrenssvaga växter överleva och resultatet blir en enorm artrikedom! Vissa växter undviker liens blad genom att ha en lågt sittande bladrosett och ett effektivt skydd mot bete är att smaka illa eller vara tålig mot tramp.

Ofta bor det människor i anslutning till ängar och betesmarker. Tänk på att visa hänsyn för de boende. Parkera inte där du stör och undvik att köra fram till bostäder och gårdsplaner. Gå försiktigt om du besöker ett område som ska slås och tänk på att stänga eventuella grindar efter dig när du går i en betesmark. Var också medveten om att du kan få mer eller mindre välkommen närkontakt med nyfikna betesdjur.

MARIE BRUNSELL

■ Hamrafjället

Hamrar är ett annat namn för bergsbranter och det är inte svårt att förstå hur området fått sitt namn. De mäktiga, nästan lodräta, rasbranterna höjer sig över fjällbjörkskogen och myrmarkerna och ger en spännande inramning åt reservatet. Hamrafjället bjuder på både kalfjäll, fjällbjörkskog, sluttningsmyrar och gamla fäbodområden. Nedanför

kalfjället, i fjällbjörkskogen, trängs knotiga, vitskimrande stammar med enbuskar och blommor. Fjället vetter åt söder och är därför ett så kallat sydväxtberg. Växtperioden på sydväxtberg är längre och solinstrålningen större än på andra fjäll. Det gör att många växter som normalt lever längre söderut i landet kan överleva här tillsammans

med många fjällväxter. Resultatet blir en spännande blandning av olika växter och en väldigt artrik miljö. Den kalkrika berggrunden och områdets långa historia som slåtter- och betesmark gör att också skog och myrar är rika på blommor, bland annat många orkidéer. Man har hittat uppemot fyrahundra olika växter här och det gör området till ett av

landets artrikaste fjällområden! Växter som du kan stöta på är brudsporre, blodnycklar, fjällnycklar, skogsnycklar, ängsnycklar, tvåblad, grönyxne, slätterblomma, stormhatt, torta, fältgentiana och fjällruta.

I området finns både fångstgropar och gravhögar från järnåldern. Bland annat finns tusenåriga gravhögar i direkt anslutning till Hammarvallen, en av de gamla fåbodvallarna. Området har använts för slätter och boskapsskötsel under mycket lång tid. Vallar, rösten och kärr har slagits, skogen och kalfjället har betats. Under 1800-talet fanns här 15 fåbodar med totalt ett hundratal kor och lika många får och getter. Boskapens mular och människans liar höll undan tuvor och buskar och gör att många blommor trivs. Den sista fåbodvallen lades ned 1971 men delar av de gamla fåbodvallarna, fjällbjörkskogen och slutningsmyrarna hålls fortfarande öppna med slätter och bete.

Flera populära vandringsstigar går genom reservatet. De utgår från de båda parkeringsplatserna. Bland annat utgår en skyltad stig som kallas Järnåldersturen från den större parkeringsplatsen. Här finns också bänkar, bord, dass och informationsskyltar. Ta dig tid och upptäck alla orkidéer och andra kalkkrävande arter som finns här. Sommartid kan du stöta på några av de kor som betar i området.

BRUDSPORRE. MARIE BRUNSELL

VÄGEN HIT: Det finns två entréer med parkeringsplatser till naturreservatet. De ligger alldeles intill väg 84, cirka 15 km väster om Funäsdalen och några km efter Tännaldalen i Västra Härjedalen.

SKYDD: Naturreservat, Natura 2000-område. STORLEK: 7 km²

KRISTOFFER SVERTSSON

■ Övre Rise

Där Risberget försiktigt höjer sig över odlingslandskapet kring Tulleråsen ligger byn Övre Rise. Här på bergets sydsluttning, möts skogbevuxna sluttningar och blommande betesmarker. Ovanför byn finns en lång sträcka med vackra och artrika betesmarker och smala remsor av kvarglömda slåtterängar som vilar i skogens bryn.

Markerna ligger högt och utsikten är storslagen. Granar, björkar och enbuskar lämnar plats åt helt öppna partier med en otrolig artrikedom. Området har under lång tid använts som betes- eller

slåttermark och har aldrig gödslats eller plöjts upp, något som gör att en mängd arter trivs här. Många av de traditionella betesmarks- och ängsväxerna hotas idag av förändringar i jordbruket. Marker växer igen eller brukas på ett sätt som missgynnar de växter som anpassat sig till en traditionell ängsskötsel. Här sköts delar av marken med slåtter och andra med bete. Alla hävdberoende växter har en fristad i Övre Rise och det märks att de trivs! I delar av marken måste man verkligen anstränga sig för att inte trampa ner några sällsynta

EMMA BERGMAN

blommor när man sätter ner fötterna. Här finns gott om brunkulla och andra orkidéer, men också fältgentiana, kattfot, låsbräken och slåtterfibbla. De flesta blommorna visar sig i all sin prakt strax efter midsommar och några veckor framåt. Vill man se brunkullan

BENGT BRUNSELL

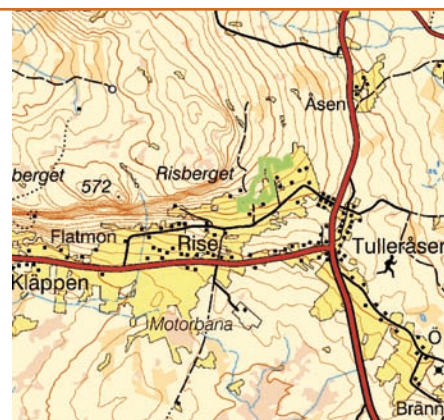
BENGT BRUNSELL

är det då man ska bege sig hit. Även i mitten av augusti finns det ovanliga blommor att beundra, bland annat en senblommande variant av fältgentiana.

Övre Rise är perfekt för en picknick eller för att titta på vackra blommor. Det är inte långt att gå, bara ett par hundra meter från parkeringsplatsen till de närmaste öppna partierna och deras blomsterprakt. Tänk på att det kan finnas betande djur i markerna.

VÄGEN HIT: Betesmarkerna ligger vid byn Rise cirka 20 km nordväst om Krokum. Strax norr om Tulleråsen svänger man in till vänster mot Övre Rise. Efter ett par kilometer är det skyltat »naturbetesmark« upp mot skogen. Kör förbi en gård och strax efter skogsbrynet finns det möjlighet att parkera i ett före detta grustag. Därifrån utgår stigar åt båda hållen.
SKYDD: Natura 2000-område.
STORLEK: 11 hektar

■ Kungsnäset

EMMA BERGMAN

EMMA BERGMAN

Det sägs att sjön Nälken har lika många öar som året har dagar. Den bjuder på fint fiske och kuperade stränder med plats för både jordbruksbygd och skog. Vid sjöns västra strand ligger byn Näs, omgiven av böljande odlingslandskap. Nälset – udden – söder om Näs kyrka kallas för Kungsnälset. Längst ut mot sjön finns en vacker och historiskt intressant betesmark. Marken

sluttar ner mot sjön och bjuder på en vacker utsikt och gott om backar som gjorda för en picknick.

I betesmarken finns lövträdklädda kullar och artrika enebacker. Här finns också en del mer skogliga partier med björk, asp och gran. Kor, hästar och markägare hjälps åt att hålla marken öppen. Marken har aldrig konstgödslats och här finns blommor som bara finns i

områden som varit brukade under lång tid. Det har funnits en gård på Kungsnälset i flera hundra år, kanske redan på 500-talet. En karta från 1745 berättar för oss att platsen då användes för ängsslåtter. Hundra år senare visar kartorna att här fanns både ängsmark, åker och betesmark. Varje del av marken användes till det den var mest lämpad för. De plana ytorna var lätta att odla

och backar och sänkor betades eller slogs. På de välbetade sluttningarna växer idag bland annat rosettjungfrulin, bockrot, ögontröst och fältgentiana.

Längs en två och en halv kilometer lång markerad natur- och kulturstig i betesmarken kan man läsa mer om områdets geologi, historia och biologi. Eftersom terrängen är lättgången och marken till stora delar är öppen och trädfri så är det lätt att orientera sig och välja sin egen väg. Förmodligen har människor bott här och brukat jorden i

1500 år. Här finns gravar från vikingatid (800–1000-talet). De liknar odlingsrösen men ligger oftast högre upp i landskapet och kan vara övertäckta med torv. Det finns en kulle som kallas för Lindsgraven, men om just det verkligen är en grav är osäkert.

Tänk på att betesmarken är privat mark och att gården är familjen Petterssons hem. Från kyrkan följer man den lilla grusvägen ner mot betesmarken. Det är bara några få hundra meter

att gå innan du kommer till en stätta som leder dig in i betesmarken. Vid ingången till marken finns en informationsskylt och en låda med en broschyr om området. Broschyren »Kungsnäs« går även att beställa gratis från Länsstyrelsen. Tänk på att här finns betande djur som kan vara både nyfikna och närgångna. Om du håller avståndet och inte stör dem så kommer de förhoppningsvis inte att störa dig.

VÄGEN HIT: Strax söder om Fåker, längs väg 45, tar man av mot Näs. Parkera vid kyrkan.
SKYDD: Natura 2000-område.
STORLEK: 18,6 hektar

FÄLTGENTIANA. BENGT PETTERSON

MARIE BRUNSELL

■ Myhrbodarna

Precis som i alla andra byar i länet har bönderna i Valsjöbyn under generationer fört sina djur till fåbodarna på sommaren. Det fanns frodiga marker i fjällsluttningar och skogar och genom

att lämna hemgården och bosätta sig utanför byn några veckor kunde man utnyttja de tillgångar som fanns ute i skog och mark. Den örtrika fjällbjörskogen bjöd på rikt bete och gav mjölk som var

tjock och gul av fett. På myrarna växte olika sorters gräs som togs till vara genom slåtter. Ofta var det en butös som tog hand om djuren och beredde mjölken. Männen kom upp för att hjälpa

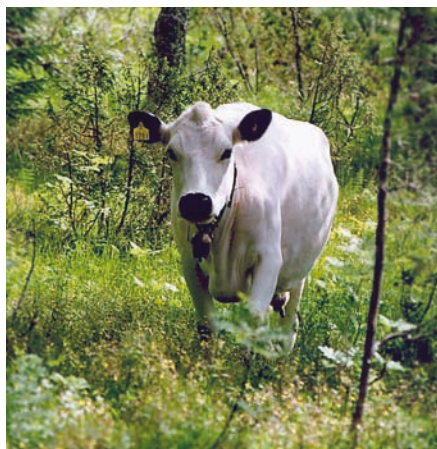
till med slåttern av utmarker och fåbodvall men först skulle höet skördas på hemgården.

Utanför Valsjöbyn buför familjen Myhr fortfarande sina djur till Myhrbodarna, »Myhrbuan«, varje sommar. Det har man gjort i generationer. Djuren går på traditionellt fåbodbete, fritt i skog och mark, med början kring midsommar och fram till oktober. Myhrbuan ligger oerhört vackert med milsvid utsikt över skogar, sjöar och fjäll. Att komma hit är avslappnande och rogivande. Den storslagna utsikten, djuren och lugnet är som en lisa för själen. Från fjällbjörkskogen kan man höra bjällerklang, råmanden och bråkanden. Getterna klättrar akrobatiskt för att nå kvistar och löv och korna mumsar på örter och svamp. Inägan skiljs från skogen med en vacker gärdesgård. Gårdens kalvar får beta på en mindre del av den öppna vallen. Resten slås och gräset får torka till hö. Det finns en del fina blommor på vallen, bland annat prästkrage, ormrot och ängsskallra. Utanför vallen växer vityxne, en sällsynt orkidé.

Fåboden är byggnadsminne och här finns alla hus som behövs för traditionell fåboddrift. Bland annat finns en vacker och välbevarad bustuga, med förvaringsutrymmen, kök och sängplatser för bufolket. I kokhuset bereds mjölken och blir till gräddig tjockmjölk, krämig ost eller guldgult smör. I fjöset bor djuren om natten för att skyddas från både knott och rovdjur.

Myhrbuan är privatägd och drivs av Anita Myhr i Valsjöbyn. Besökare välkomnas och tas väl om hand. Under sommaren finns här alltid traditionell bumat för provsmakning och djur att klappa. Det finns ett handikappanpassat dass vid parkeringsplatsen och därifrån är det endast ett fåtal meter till grinden som leder in till vallen. Familjen

EMMA BERGMAN

hyr också ut stugor och ordnar möjlighet till jakt och fiske. Se hemsidan www.myhrbodarna.se.

VÄGEN HIT: Myhrbodarna ligger cirka 13 mil norr om Östersund. I Valsjöbyn svänger man höger mot Gunnarsvattnet. Efter någon kilometer är det skyltat åt höger mot Myhrbodarna och Vinklumpen. Efter ytterligare 5 km ser du fåboden på vänster hand och kan svänga upp längs med gärdesgårdens bortre del och parkera på anvisad plats.

SKYDD: Natura 2000-område.

STORLEK: 4 hektar

EMMA BERGMAN

■ Klinken

Klinken är egentligen namnet på den gård som en gång låg i Ljusnans dalgång några kilometer väster om Ramundberget. Gården byggdes på 1830-talet men efter att den brunnit ner så uppfördes den aldrig på nytt. I stället övergick bosättningen till att vara fåbodvall, eller säter som man säger i Härjedalen. Under åren 1927–1967 gick här cirka sexton kor, åtta getter, åtta får och en gris på fåbodbete i fjällbjörkskogen. Ytterligare några år hölls sedan får på vallen.

Området kring Klinken är gamla slåttermarker. Under 1800-talet och en bit in på förra seklet var utmarksslåttern ett livsviktigt inslag i jordbruket. I hela Ljusnans dalgång, ända upp till Grön-

sjöarna ett par kilometer från gränsen mot Norge slogs all lämplig mark. Det krävdes mycket hö för att hålla djuren med foder genom de långa vintermånaderna. Sluttningsmyrar, ängsbjörkskog och strandängar slogs och höet samlades i stackar för att sedan köras hem på vinterföre. Efter att hävden upphört på 60-talet så började de slåttermarkerna att växa igen med enbuskar och videbuskage. På de så kallade Tväråängarna, längs Ljusnans stränder, växer bland annat den vackra brunkullan och för att den ska fortsätta att trivas måste buskar och högväxta örter hållas efter. Tväråängarna och de öppna markerna nedströms Klinken hålls idag öppna med slåtter genom Länsstyrelsens

försorg. I hela området finns gott om orkidéer och olika alpina växter. Här växer bland annat brudsporre, blodnycklar, lappnycklar, slätterblomma, Kung Karls spira och fjällgentiana. Det är fantastiskt att se hur myrarna täcks av vackra blomster under juli månad.

Klinken nyttjas som fritidshus, tänk på att inte störa de boende. Blomstrande myrar och milsvid utsikt är belöningen för den som orkar sig upp för fjällsluttningarna. Det finns flera stigar och leder i området.

VÄGEN HIT: Parkera vid Ramundberget. Det är sedan cirka 5 km lättsam vandring fram till Klinken. En bro leder över Ljusnan och sedan visar skyltar och stigar vägen. Man kan också köra bil ytterligare en bit på avgiftsbelagd väg från Ramundberget.

SKYDD: Natura 2000-område.

STORLEK: 470 hektar

EVA NÄSMAN

EVA NÄSMAN

■ Lillhärjåbygget

Längs med Lillhärjån har det frodiga gräset använts för slåtter sedan 1500-talet. 1804 togs det upp ett nybygge på platsen. Namnet, Lillhärjåbygget, var förstås givet. Några hektar röjd vall kring gården samt myrar och ängar längs med ån slogs och skogarna betades. Sedan 1865 har samma släkt innehaft gården och brukat marken. Idag bor femte generationen, syskonen Ann och Eva Eriksson, på Lillhärjåbygget. Sedan 2002 är gården kulturreservat och Länsstyrelsen hjälper till med driften.

Gården är unik så till vida att den ligger väglöst och fortfarande sköts till stor del på traditionellt vis. Djuren går

på fritt utmarksbete i skogar och på myrar. Inägorna och några mindre utmarksområden längs ån hålls efter med slåtter. Att slåtern har varit ännu mer utbredd i området ser man på alla de lador som fortfarande finns kvar, både på inägor och i utmarken, totalt 16 stycken. I mitten av augusti flyttar både människor och djur upp till gårdens fåbod, Hackåsvallen, som ligger några kilometer upp på fjället. Även kring fåboden skördas hö och sparas i ladorna tills vintern kommer. I september flyttar man tillbaka till gården igen.

Gården har fortfarande en hel del självhushållning. All mjölk tas om hand och blir till ost, smör och messmör.

Potatis odlas och djuren ger kött. Jakt och fiske har också alltid varit viktiga inslag i hushållet.

De boende på Lillhärjåbygget tar emot gäster som vill ta del av livet på gården eller övernatta i gäststugan med självhushåll. Om du vill kan du vara med och se på när djuren sköts eller höet skördas. Hör med de boende vad som finns att uppleva just när du planerar ditt besök. Du kan också besöka gården på egen hand men ta alltid kontakt med de boende i förväg. (Dags-/besöksavgift 100 kr.) För mer information se www.lillharjabygget.se eller ring gården 0680-450 16.

LARS-OLOF HALLBERG

LARS-OLOF HALLBERG

VÄGEN HIT: Enklast är att komma söder ifrån. Från Sveg, kör mot Lövnäs-vallen, cirka 6 mil. Sväng sedan av mot Storhärjåvallen på sämre skogsbilväg cirka 12 km. Från Storhärjåvallen till gården tar det sedan cirka 2 timmar att gå. **SKYDD:** Kulturresevat, Natura 2000-område. **STORLEK:** 55 hektar

VIOLETT GULDVINGE. BENGT PETTERSON

■ Vackermyn

Vackermyn är namnet på ett större myrområde som faktiskt består av flera mindre myrar och kärr. Här ingår bland annat Håkansmyren, Rödflo, Surmyren och Vackermyn. De är så kallade rik-kärr. Ett kärr kan vara rikt eller fattigt på mineraler, beroende på berggrunden i området. Kalksten är en mjuk bergart

som lätt vittrar sönder och då tillför mineralrikt vatten från omgivningen till kärren i områden med kalkhaltig berggrund. Rikkärr är ofta mycket artrika platser och kännetecknas av att många orkidéarter ofta trivs där. På myrarna i Vackermynområdet finns ett femtontal olika sorters orkidéer. Vackermyn har

inte påverkats av dikning – något som torkar ut och förbättrar möjligheterna att bruka marken för skogsbruk eller, i äldre tider, myrodling. Att myrarna har fått vara i fred från dikning i kombination med den kalkrika berggrunden gör att det är ett väldigt artrikt och värdefullt område.

slåttermarker växer igen är den violetta guldvingen. Det är en vacker liten fjäril som kan ses fladdra över kärren vid Vackermynen under juni.

VÄGEN HIT: Cirka 15 km söder om Hammerdal mot Fyrås. Från infarten till Fyrås, från väg 45 är det skyltat mot Vackermynen.

STORLEK: 124 hektar

■ Forsåsen

Forsåsens orkidékärr är ett litet men artrikt kärr. Kärrets närmaste omgivning består av kalkbarrskog. Barrskog på kalkhaltig mark är en ovanlig naturtyp och i skogen har flera rödlistade arter lavar påträffats, bland annat smalskaftslav. Skogen består mest av gran men här finns också tall, glasbjörk och sälg. Även om skogen är besöksvärd i sig tjänstgör den kanske framför allt som en vacker inramning för kärret. Vid första anblicken är det orkidéerna som

fångar besökarens intresse. Kärret är ett så kallat extremrikkärr. Det betyder att vattnet i kärret är extra kalkrikt. Det gör att Forsåsens orkidékärr är en vackert blommande oas där många särskilt kalkkrävande orkidéer trivs. I och omkring kärret växer bland annat guckusko, skogsnycklar, Jungfru Marie nycklar, korallrot, knärot, spindelblomster, tvåblad och brudsporre. Det döljer sig naturligtvis många betydligt mer anspråkslösa växter i rikkärr som det vid

Forsåsen. I utkanten av kärret finns ett par fina källor omgivna av mjuk moss. I de lägre, fuktigaste delarna finns också flera sällsynta mossor, bland annat käppkrokmossa.

Den största kändisen och publikmagneten i kärret är kanske guckuskon. Det är en högväxt, kraftig orkidé som är lätt att känna igen. Blommans utspärrede kalkblad är rödbruna och den stora toffelformade läppen är gul. Guckusko finns nästan bara i områden med hög kalkhalt i marken och växer helst halvöppet, i skogar eller kärr. Gucku är ett gammalt namn på skogsrået och namnet betyder »skogsråets sko«.

Kärret är mycket lättillgängligt och besöksvänligt, man kan till och med besöka området i lågskor. Från parkeringen öster om området löper en spångad led till kärret. Ute i kärret är spänger utlagda och informationstavlor finns uppsatta vid de olika orkidéerna. Bästa tiden att se orkidéerna brukar vara slutet av juni och några veckor framåt.

GUCKUSKO, HANNA SUNDIN

JØRGEN SUNDIN

VÄGEN HIT: Forsåsens orkidékärr ligger i sluttningarna öster om Hårkan, i sydöstra hörnet av fyrvägs korsningen cirka 1 km väster om Forsåsen. Från Föllinge, följ väg 339 över Hårkan. Kärrret ligger cirka 4 km från Föllinge. SKYDD: Natura 2000-område. STORLEK: 4,2 hektar

SPINDELBLOMSTER. CHRISTOFFER BERGMAN

LAVSKRIKA. CHRISTOFFER BERGMAN

Utgiven av Länsstyrelsen Jämtlands län, september 2009

Text Emma Bergman

Foto omslag Marie Birkl

Grafisk form Jonasson Grafisk Design

Kartmaterial Copyright Lantmäteriverket 2009.

Ur GSD 106-2007/188 Z

Tryck Alfaprint, Solna 2009

ISBN 978-91-85123-13-1

NATUR OCH KULTUR I
JÄMTLANDS LÄN

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Postadress: 831 86 Östersund
Besöksadress: Köpmangatan 21
Telefon: 063-14 60 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland

[SVANENMÄRKE]